

LIVING ON HOPE

DE LANGDURIGE TIJDELIJKE STATUS VAN PALESTIJNSE VLUCHTELINGEN IN NABLUS,
WESTELIJKE JORDAANOEVER

Deze foto is gemaakt door Amaar tijdens mijn fotografieproject – Balata vluchtelingenkamp, Nablus

UNIVERSITEIT UTRECHT - FACULTEIT SOCIALE WETENSCHAPPEN

CULTURELE ANTROPOLOGIE: MULTICULTURALISME IN VERGELIJKEND PERSPECTIEF -
MASTERTHESIS

YVONNE ONDERWATER, 2013

LIVING ON HOPE

DE LANGDURIGE TIJDELIJKE STATUS VAN PALESTIJNSE VLUCHTELINGEN IN NABLUS,
WESTELIJKE JORDAANOEVER

INSTELLING	UNIVERSITEIT UTRECHT FACULTEIT SOCIALE WETENSCHAPPEN MASTER CULTURELE ANTROPOLOGIE: MULTICULTURALISME IN VERGELIJKEND PERSPECTIEF
STUDENT	YVONNE ONDERWATER
STUDENTNUMMER	3801926
EMAIL	Y.ONDERWATER@GMAIL.COM
SUPERVISOR	SOFIE SMEETS
PLAATS EN DATUM	UTRECHT, 15 AUGUSTUS 2013

Inhoudsopgave

Proloog	4
Hoofdstuk 1: Inleiding	6
1.1 Schijnbare permanentheid	7
1.2 Methodologische verantwoording	9
1.3 Opbouw thesis	10
Hoofdstuk 2: Een vergeten groep in een complex conflict	12
2.1 Wie zijn de Palestijnse vluchtelingen?	15
2.2 <i>Ongoing Nakbah</i>	17
2.3 De rol van de UNRWA	20
Hoofdstuk 3: Een vluchteling zijn en leven in het kamp	25
3.1 Meer dan <i>refugeeness</i>	26
3.2 Los van slachtofferschap	29
3.3 Uitsluiting van het kamp	31
3.4 Sociale integratie van het kamp	33
3.5 Een tijdelijke plek na 60 jaar?	34
Hoofdstuk 4: <i>Home is where our land is</i>	37
4.1 <i>Home</i> verlaten	38
4.2 Het verlangen naar <i>home</i>	40
4.3 Paradijs	42
4.4 <i>The right of return</i>	43
4.5 Martelaarschap	45
Hoofdstuk 5: Conclusie	49
Bibliografie	53

Proloog

Een mensenrecht: vrijheid. Vrij bewegen. Hoe ontzettend belangrijk en waardevol dit recht wel niet is heb ik tijdens mijn 3 maanden verblijf in Nablus, Westelijke Jordaanoever ontdekt. Het is niet vanzelfsprekend. De Israëlische bezetting heeft mij erg aangedaan. Persoonlijk. Maar ook middels de vele verhalen die ik heb verzameld. De bezetting is niet enkel een issue voor de Palestijnse vluchteling, maar voor iedere Palestijn. Alle Palestijnen gaan gebukt onder de Israëlische bezetting. De vluchtelingen die ik heb gesproken in Nablus – en waar ook het grootste percentage vandaan komt - komen uit de omgeving van Tel Aviv - Jaffa en Haifa. En allen zouden willen terugkeren naar *hun* land als daar de mogelijkheid voor zou zijn. Het lijkt simpel. Reizen naar de zee. Reizen naar waar je vandaan komt. Reizen naar waar je origine ligt. Vrijheid. Maar voor de Palestijnse populatie in de Westelijke Jordaanoever is dit een enorm issue: checkpoints, vergunningen, de apartheidsmuur..

Ik heb ervaren hoe het is om te leven in een bezet gebied. De continue controle die er heerst. Het constant op je hoede zijn. Het reizen door de vele checkpoints. Het is niet te beschrijven. Kinderen die hun schooltasjes moeten uitpakken voor de Israëlische soldaten. Huisvrouwen die moeten laten zien wat voor boodschappen ze bij zich hebben. De tientallen soldaten rondom de checkpoints.

Tijdens mijn onderzoek heb ik ontzettend veel respect gekregen voor Palestijnse vluchtelingen en Palestijnen in het algemeen. De kracht en de hoop die zij hebben - na 60 jaar. De hoop op een vrij Palestina. De hoop die zelfs als onmogelijke hoop wordt gezien. Maar het is het enige waarvoor zij kunnen leven. En ik deel hun hoop. Ik heb ook hoop, hoop dat Palestina in de toekomst vrij zal zijn.

Graag wil ik een aantal mensen bedanken die een belangrijke bijdrage hebben geleverd in de totstandkoming van deze thesis. Ten eerste wil ik mijn scriptiebegeleidster Sofie Smeets bedanken voor haar duidelijke feedback, haar inlevingsvermogen en begeleiding gedurende mijn afstudeeronderzoek. Ook wil ik vrijwilligersorganisatie Project Hope bedanken, zowel de werknemers en vrijwilligers. Bedankt voor jullie begrip en mogelijkheid een combinatie te maken van vrijwilligerswerk en onderzoek doen. Ik wil ook de internationale vrijwilligers bedanken die op hetzelfde moment met mij bij Project Hope verbleven. Bedankt voor jullie

steun, luisterend oor en aanmoedigen als ik in een dipje zat. Mijn dank gaat uit naar de Palestijnse vluchtelingen die op welke manier dan ook een bijdrage hebben geleverd aan mijn onderzoek, bedankt voor jullie vertrouwen en de openhartige gesprekken die ik met jullie heb mogen voeren. Apart wil ik hier Zakaria bedanken voor het mij introduceren aan de mensen in het vluchtelingenkamp, voor het vertalen van de interviews, maar ook voor het tonen van geduld en begrip. Tot slot bedank ik mijn vrienden en familie die mij positief gesteund hebben gedurende mijn reis en mijn onderzoek.

Om de anonimiteit van mijn informanten te bewaren, werk ik in mijn thesis met pseudoniemen.

1. Inleiding

1948. Triomf en ramp. Een jaar van dubbele betekenis. Een vreemde dubbele betekenis. Het jaar waarin de staat Israel zichzelf onafhankelijk verklaart. Maar daarmee ook het jaar van het ontstaan van Palestijnse vluchtelingen en *displaced persons*. In 1948 worden meer dan 700.000 Palestijnen ontheemd door het ontstaan van de Israëliëse staat. Palestijnen refereren aan deze gebeurtenis als *Al-Nakbah*: “*A calamity or disaster of monumental proportions that occupies a singularly traumatic place in Palestinian collective memory and the national narrative*” (Peteet 2005: viii). Peteet (2005: 20) omschrijft *Al-Nakbah* als keerpunt in het verhaal van de Palestijnse vluchteling: *Al-Nakbah* markeert het begin van verbanning en bezetting, het is een referentiepunt die Palestijnen overal ter wereld onderling bindt. *Al-Nakbah* staat voor het verlies en de transformatie van Palestina en de daarbij horende enorme fragmentatie van mensen.

De kern van het Arabisch – Israëliësch conflict betreft de strijd om stukjes land. In 1948 wordt in Tel Aviv de staat Israel gesticht tegen de wensen in van de meerderheid van de Arabische populatie (Bickerton 2009: 51) en wordt een aanzienlijk deel van Palestina militair ingenomen door Israel, met steun van de Verenigde Naties. De Palestijnen houden de gebieden Gazastrook en Westelijke Jordaanoever over. Zij worden gedwongen grote delen van voormalig Palestina in te leveren.

“When we came to Nablus, to this place [Al Ein refugeecamp] the tents were ready for us. Set up by the Red Cross. We were starving. There was no food. One and a half bread per family. It felt like prison. So little food for the whole day. Now, I live for more than 60 years in the refugee camp while the Jews live in my land.”

Dertien jaar was Mahmoud (nu 78 jaar), toen *Al-Nakbah* zich voordeed in 1948. *Kicked out of his house*. Zo beschrijven vrijwel alle Palestijnse vluchtelingen de manier waarop Israel haar staat stichtte en de Palestijnse vluchtelingenpopulatie op gang kwam. Palestijnen verlaten hun huis en trekken van dorp naar dorp om vervolgens terecht te komen in vluchtelingenkampen in de Westelijke Jordaanoever of Gazastrook, of in buurlanden Syrië, Jordanië of Libanon.

De vluchtelingenkampen zijn in eerste instantie opgezet door het Rode Kruis in samenwerking met diverse humanitaire organisaties in 1948. Om de enorme stroom

Palestijnse vluchtelingen op te vangen, wordt door de Verenigde Naties in 1949 de *United Nations Relief and Works Agency in the Near East* (UNRWA) in het leven geroepen die zich buigt over de hulpverlening van Palestijnse vluchtelingen. Opgericht als tijdelijk mandaat, is deze organisatie na 60 jaar nog steeds verantwoordelijk voor de opvang van de enorme Palestijnse vluchtelingenpopulatie.

Ondanks de buitengewone aantallen Palestijnse vluchtelingen, vandaag de dag ongeveer 5 miljoen¹, en de langdurige praktijk van *vluchteling zijn* is het merkwaardig dat in de academische literatuur Palestijnse vluchtelingen relatief afwezig zijn (Peteet 2005: 19). *“Despite its dramatic scale and longevity, the Palestinian refugee problem remains poorly understood”* (Chatty 2010: 324). Palestijnse vluchtelingen vallen buiten het internationale vluchtelingendiscours en buiten de internationale wetgeving, het is af te vragen of er een link tussen deze twee zit. Peteet (2005: 19) stelt met recht: *“Effectively delinked from international refugee discourse and law, one can ask whether this resulted in excluding Palestinians from scholarly discourses and debates on refugee situations and their solutions.”* Verschillende organisaties en academische publicaties sluiten Palestijnse vluchtelingen uit of refereren minimaal aan kwantitatieve en kwalitatieve aspecten van Palestijnen zelf (Rowley 1992: 218).

1.1 Schijnbare permanentheid

Mijn onderzoek betreft de spanning van de langdurige tijdelijke vluchtelingensituatie waarin Palestijnse vluchtelingen in Nablus zich bevinden. Mijn onderzoek zal zich buigen over twee tegenstellingen: namelijk de perceptie van een vluchteling en een vluchtelingenkamp als tijdelijk fenomeen tegenover de langdurige praktijk. En de vooringenomenheid - van instituties en media - van een stereotyperende vluchteling in een slachtofferrol tegenover een individu met een vermogen om zijn leven vorm te geven binnen zijn sociale context.

Het label vluchteling suggereert een stereotyperend beeld. Khosravi (2011) gebruikt hiervoor de term *refugeeness*. Vluchtelingen mogen dan allen de ervaring van verbanning en uitsluiting onderling delen maar een vluchteling is meer, namelijk een individu. Ieder mens heeft eigen normen, waarden en vindt andere dingen belangrijk. Volgens Colson (2007) kan het niet de bedoeling zijn om de individuele vluchteling te versimpelen als een exemplaar van het

---

¹ <http://www.unrwa.org>, geraadpleegd op 3 januari 2013

vluchtelingenlabel. Men geeft betekenis aan het leven middels de opties die zij hebben en kunnen creëren. Vluchtelingen tonen hun *agency* (Taylor 1985; Peteet 2005) in de sociale context van het vluchtelingenkamp. Palestijnse vluchtelingen zoeken continu naar een waardige manier van leven als vluchteling – die eveneens buiten het vluchtelingenkamp gezocht wordt

Vluchtelingenkampen worden vaak gezien als tijdelijke nederzettingen door het tijdelijke karakter dat het vluchtelingenfenomeen heeft (Pérouse de Montclos en Kagwanja 2000: 205). Vluchteling *zijn* zou iets tijdelijks moeten zijn. Maar we zien bij deze groep vluchtelingen iets anders gebeuren. Palestijnen zijn vluchteling voor meer dan 60 jaar en worden als vluchteling geboren waardoor de vluchtelingenpopulatie gestaag blijft groeien. De UNRWA hanteert namelijk een definitie voor Palestijnse vluchtelingen waarbij de vluchtelingenstatus doorgegeven wordt aan de kinderen. Vluchtelingen worden geboren en sterven in het kamp, trouwen er, krijgen kinderen en starten een eigen onderneming. Vluchtelingenkampen lijken momenteel wijken van Nablus maar de leefcondities in de kampen zijn slecht. De kampen zijn overbevolkt, de straten zijn smal, er is geen ruimte om te spelen voor de kinderen en de publieke voorzieningen zijn gebrekkig.

En dan misschien wel het grootste probleem: het is niet hun land. Palestijnse vluchtelingen die wonen (en geboren worden) in de vluchtelingenkampen in Nablus hebben hun land verloren. Of beter gezegd: land is hun afgenomen. Het kamp is daarom na 60 jaar nog steeds een tijdelijke plek, het kamp is niet hun permanente plek omdat het niet hun thuis is. Hun thuisgevoel ligt in historisch Palestina (wat nu Israel is). *The right of return* loopt als een rode draad door de Palestijnse vluchtelingenproblematiek en wordt als vanzelfsprekend aangenomen door Palestijnse vluchtelingen. Hoop om terug te keren heeft men. De recht op terugkeer is iets wat geen enkele Palestijnse vluchtelingen diep van binnen zou opgeven (Abu Zyyad 2009: 8). Men wil terug naar huis. Of in ieder geval de mogelijkheid om terug te keren. Het gevoel van *home* ligt extreem gevoelig bij Palestijnse vluchtelingen (Feldman 2006: 10). Er wordt vaak een idealistisch beeld geschept van thuis die gepaard gaat met gevoelens van nostalgie (Feldman 2006; Hedetjof en Hjort 2002). Dit geldt voor zowel vluchtelingen die gevlucht zijn uit voormalig Palestina als de jongere generaties die in de kampen geboren zijn.

1.2 Methodologische verantwoording

Om mijn onderzoek uit te voeren heb ik gebruik gemaakt van kwalitatieve onderzoeksmethodes: participerende observatie, informele gesprekken, half gestructureerde interviews, tekstanalyses (DeWalt en DeWalt 2011) en *life history* interviews (Atkinson 1998).

Ik heb mijzelf gedurende mijn onderzoeksperiode - 7 februari 2013 tot 26 april 2013 - aangesloten bij de Canadese vrijwilligersorganisatie Project Hope² in Nablus, Westelijke Jordaanoever. Project Hope is een *grassroots organization*, opgericht in 2003. Het is de grootste vrijwilligersorganisatie in Palestina. Het project brengt Palestijnen en *internationals* samen om educatieprogramma's aan te bieden aan kinderen en jeugd met als doel groei en ontwikkeling. Dit houdt in: lessen in taal, kunst, technologie en sport. Palestijnse kinderen worden genegeerd in hun basisrechten als educatie, gezondheidszorg en veiligheid. Project Hope wil middels educatie de Palestijnse jeugd *empoweren*. Zij bieden lesprogramma's aan in Nablus zelf, in omliggende dorpen en tevens in de vluchtelingenkampen in Nablus. In Nablus zijn drie vluchtelingenkampen gesitueerd: *Balatacamp*, *Askarcamp* en *Al Ein camp*. Ik heb voor Project Hope voornamelijk Engelse lessen gegeven aan kinderen en volwassenen in de vluchtelingenkampen. Ik heb tevens een discussiegroep van studenten geleid in Balata vluchtelingenkamp betreffende mijn onderzoek waarmee ik eveneens een fotografieproject heb uitgevoerd.

Via Project Hope heb ik contacten weten te leggen met vluchtelingen, werd de stap om het vluchtelingenkamp in te gaan minder groot, raakten mensen bekend met mij en middels de sneeuwbalmethode (DeWalt en DeWalt 2010) ben ik via via aan allerlei relevante contacten gekomen.

Mijn informanten voor dit onderzoek zijn afkomstig uit alle drie de vluchtelingenkampen in Nablus. Omdat ik mijzelf in alle drie de kampen begaf voor het lesgeven middels Project Hope heb ik ervoor gekozen om mij niet op één kamp te focussen, of een kamp uit te sluiten.

De taalbarrière tussen mijn informanten en mijzelf was groot. De moedertaal van mijn informanten is Arabisch en zij spraken nauwelijks Engels dus ik heb vaak gebruik gemaakt van een tolk. Via Project Hope heb ik een aantal lokale vrijwilligers gevraagd te vertalen voor

---

² <http://www.projecthope.ps>

mijn interviews. Maar voornamelijk heb ik gebruik gemaakt van mijn vaste sleutelinformant (onderzoeksassistent) Zakaria. Hij is geboren in Al Ein vluchtelingenkamp en woont sinds een aantal jaar buiten het kamp, een paar straten verwijderd van het vluchtelingenkamp. Zijn familie en vrienden wonen nog in het vluchtelingenkamp, hij is daar opgegroeid.

Activistische antropologie

Het gevoelige onderwerp, het onrecht – in mijn ogen – en frustratie heeft ervoor gezorgd dat ik niet altijd even objectief heb kunnen zijn. Ik vertel het verhaal vanuit de Palestijnse vluchteling en zijn beleving, want zij hebben een stem nodig, zij worden niet gehoord. Binnen de ethische code van de AAA wordt meegenomen dat antropologen ervoor kunnen kiezen zich in te zetten voor het welzijn van de onderzoekspopulatie. Peteet (2005: x) geeft aan dat het aan de antropoloog is om zich af te vragen wie die ander is en om een stem te geven aan gemarginaliseerden. Ze omschrijft de rol van de antropoloog hierin als volgt: “*we become intermediaries as the people we work among plead with us to tell*”. Binnen de antropologie treedt de discussie rondom activisme steeds meer op de voorgrond en lijkt het bij de nieuwe generatie antropologen een steeds grotere rol te spelen. Scheper-Hughes (1995: 410) neemt een kritische houding aan tegenover de traditionele rol van de antropoloog als neutraal, emotioneel, koel, rationeel en objectief waarnemer van de menselijke conditie. Ze pleit namelijk voor een onderzoeksapproach die politieke en morele betrokkenheid vraagt. Hoe meer ze zichzelf in haar proces van objectief naar politiek en moreel toegewijde antropoloog begeeft beseft ze het volgende: “[...] *the more my understandings of the community were enriched and my theoretical horizons were expanded*” (Scheper-Hughes 1995: 411). Ze bekritiseert cultureel relativisme als niet langer passend. Politiek toegewijde antropologie ziet ze als moreel correct en theoretisch waardig. Ik sluit me aan bij Scheper-Hughes’ kritische visie op de traditionele rol van de antropoloog. Een antropoloog is niet enkel een deskundig en gedetailleerd observator maar bovendien een bemiddelaar van grote toegevoegde waarde die zichzelf subjectief in het veld mag begeven.

1.3 Opbouw thesis

Ik begin mijn thesis met een contextbeschrijvend hoofdstuk. Hierin behandel ik het historisch perspectief: het Israëliësch – Arabisch conflict en de rol van de UNRWA en hun ‘tijdelijke’ verantwoordelijkheid voor de Palestijnse vluchtelingensituatie. In hoofdstuk 3 zet ik de spanning tussen tijdelijkheid en langdurigheid van vluchteling *zijn* en het vluchtelingenkamp,

en slachtofferschap en *agency* tegenover elkaar uiteen. En hoe het vluchtelingenkamp nog steeds als een tijdelijke plek functioneert tegenover allerlei permanent lijkende ontwikkelingen in het kamp qua huisvesting en voorzieningen. In hoofdstuk 4 komt naar voren hoe sterk de Palestijnse identiteit in het geval van vluchtelingen verbonden is aan land en thuisgevoelens. Het recht op terugkeer loopt als een rode draad door dit hoofdstuk. Tot slot volgt de conclusie waarin ik een samenvatting geef van de behandelde hoofdstukken en de bijdrage van mijn onderzoek aan de complexiteit van de Palestijnse vluchtelingensituatie.

2. Een vergeten groep in een complex conflict

Vanuit het centrum van Nablus - Balatacamp linksaf, geeft het verkeersbord aan – rijd ik met de service, zoals zij hier de gele taxi's noemen, naar het vluchtelingenkamp. Quaran FM staat aan. Het is 12:00 uur en het gebed galmt door de auto. De service stopt: 'Balata' zegt de chauffeur kijkend door zijn achteruitkijkspiegel. Ik stap uit.

Ik loop onder een witte boog door met een grote afbeelding van Arafat in het midden omringd met Arabische tekens. Er staan twee logo's van de politieke Fatah beweging weergegeven aan uiteinden van de boog. Het is de hoofdingang van Balatacamp. Als ik mijn weg vervolgdoemen er allerlei winkeltjes op en mensen lopen met karren door de straat vol met producten, van afstandbedieningen tot groenten. Het ontbreekt in het kamp aan straatnaambordjes maar bij de vluchtelingen staat deze straat bekend als main street of marketstreet. Er zijn kleine supermarkten, en zelfs de nieuwste laptop kun je hier halen. Een afgehakt hoofd van een koe met zijn tong uit zijn bek, hangend aan een haak buiten één van de winkeltjes staart me diep in de ogen. Ik sla linksaf en kom tot de ontdekking dat de straatjes steeds smaller worden.

Figuur 1: Balata vluchtelingenkamp – fotografieproject door Amaar

Het komt voor dat ik door sommige straten mijzelf zijdelings moet voortbewegen. Het kamp is als een doolhof van straatjes met dicht op elkaar staande gebouwen met platte daken van wel 3 tot 4 verdiepingen hoog. De bevolkingsdichtheid is extreem. Bovenop de daken bevinden zich wateropslagtanks, televisie schotels en hangt men de was te drogen als het mooi weer is. De grauwe en beschadigde muren zijn versierd met Arabische leuzen in allerlei kleuren en afbeeldingen van martelaars. De Arabische leuzen veroordelen de Israëliische bezetting, Amerika en Europa. Ze weergeven de hoop op vrijheid en de trouw aan Palestijnse politieke partijen.

Gestart als een enorm tentenkamp lijkt *Balatacamp* momenteel op het eerste gezicht een uitbreiding van de stad Nablus. Vluchtelingenkampen in Nablus hebben nu permanente structuren als cementen huizenblokken, straten en publieke voorzieningen als gezondheidszorg en educatie, gezien het vluchtelingprobleem – jaren en jaren later – onopgelost bleef. De permanente structuren en aanwezige faciliteiten betekenen niet dat het kamp niet te maken heeft met allerlei problemen. De condities in het vluchtelingenkamp verschillen enorm van de condities buiten het kamp in negatieve zin.

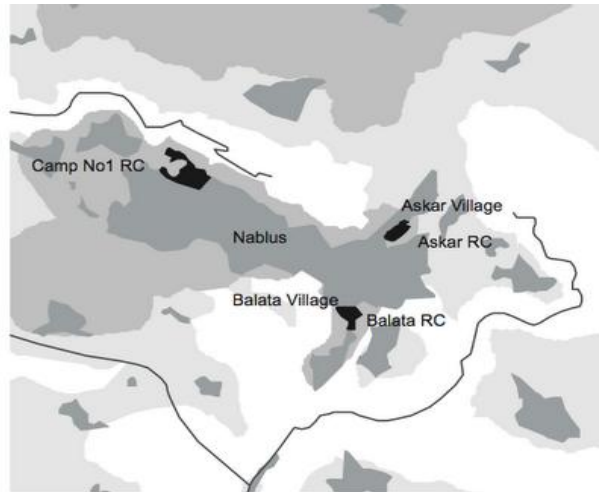
We drinken thee en eten chocoladecake bij Mohammed, een neef van Wajeed. Wajeed woont in Balatacamp en is actief op de Al Quds Open Universiteit in Nablus en in het bestuur van het vluchtelingenkamp. Het gesprek gaat vooral over zijn broer die in de Israëliische gevangenis zit. De tientallen foto's worden gehaald en verspreid neergelegd over tafel. Wajeed maakt ondertussen grapjes over de gebroken deurklink. De moeder van Mohammed komt binnen en vertelt mij dat ze morgen – met vergunning – naar haar zoon reist. Mohammed zelf heeft zijn broer drie keer in tien jaar kunnen opzoeken. Dan zegt Wajeed dat hij even naar zijn eigen huis moet. Tegenover. Er zit in de kamer waar we zitten hoog een raam. De conversatie met Wajeed gaat gewoon door. Als je op de bank gaat staan kun je zo bij hem naar binnen kijken “Ik hoef Wajeed nooit te bellen”, zegt Mohammed. Ze lachen.

Het hoofdprobleem in de vluchtelingenkampen betreft de overbevolking en het daarmee gepaard gaande gebrek aan privacy. In de vluchtelingenkampen zijn geen mogelijkheden tot geografische uitbreiding. Dit leidt tot serieuze overbevolking. Om toch ruimte te creëren voor uitbreiding van families wordt er in de hoogte gebouwd. De straten zijn smal, de huizen staan dicht op elkaar. De burens ruiken wat je kookt. Als er ruzie is, kun je alles horen. In het geval van Wajeed en Mohammed is het bij wijze van spreken niet eens nodig om elkaar te bellen. Je kunt elkaar letterlijk verstaan als overburen. Door de kleine raampjes – vaak met tralies afgeschermd – kun je makkelijk een blik van elkaar vangen.

Daarnaast is er een groot gebrek aan voorzieningen. De klassen in de scholen van de kampen zijn overbevolkt en medische voorzieningen voldoen niet aan de basisbehoeften. Medicijnen zijn niet altijd te krijgen en behandeling moet vaak buiten het kamp plaatsvinden. Ook is er geen ruimte voor kinderen om te spelen en is er een groot gebrek aan groenvoorzieningen. De kampen hebben te maken met slechte afwateringsystemen, afvalsystemen en hoge

werkloosheidcijfers. In de kampen ligt het werkloosheidspercentage rond de 25 procent³. Voor een groot deel heeft dit te maken met de ontoegankelijkheid van de Israëlische arbeidsmarkt.

Balata vluchtelingenkamp in Nablus is het grootste kamp van de Westelijke Jordaanoever. Er wonen geregistreerd 26.270 Palestijnse vluchtelingen op een gebied van 0,25 vierkante kilometer. De Westelijke Jordaanoever is één van de

Figuur 2: Geografische weergave vluchtelingenkampen in Nablus

vijf regio's waar UNRWA zorg draagt over Palestijnse vluchtelingen en vluchtelingenkampen – naast de Gazastrook, Libanon, Syrië en Jordanië. In totaal zijn er 19 door de UNRWA erkende vluchtelingenkampen in de Westelijke Jordaanoever. Binnen de gemeentegrenzen van Nablus zijn drie vluchtelingenkampen gesitueerd (zie figuur 1): Balata, Askar (populatie geregistreerd: 17.898 op een gebied van 0,12 vierkante kilometer) en Al Ein (populatie geregistreerd: 7.446 op een gebied van 0,05 vierkante kilometer). Voor de vluchtelingenkampen in Nablus geldt dat het grootste percentage vluchtelingen komt uit de omgeving van (nu) Tel Aviv en Jaffa en uit de omgeving van de Noordelijk gelegen havenplaats Haifa in het Akko district. Momenteel is van de generatie die daadwerkelijk gevlucht is en woont in het vluchtelingenkamp nog een paar procent in leven. 40 procent van de bewoners van de kampen bestaat uit kinderen tot 14 jaar, en 5 procent is ouder dan 60 jaar.⁴

Deze tijdelijke vluchtelingenkampen zijn opgericht ten gevolge van *Al-Nakbah* (de catastrofe) van 1948 toen Palestijnen gedwongen werden hun huizen te verlaten door de Zionistische beweging. De vluchtelingenkampen bestaan nu dus al ruim 60 jaar. Daar waar het vluchtelingenkamp in principe is opgericht als een tijdelijke plek waar de vluchteling wacht op een oplossing voor zijn situatie: dan wel integratie, hervestiging in een 3^e land of terugkeer (Peteet 2005:21-22), laat de oplossing voor Palestijnse vluchtelingen al meer dan een halve eeuw op zich wachten.

³ <http://www.unrwa.org>, geraadpleegd op 12 juni 2013

⁴ <http://www.unrwa.org>, geraadpleegd op 12 juni 2013

2.1 Wie zijn de Palestijnse vluchtelingen?

In 1948, na een periode van gewapend conflict in voormalig Brits mandaat Palestina tussen Joodse immigranten en inheemse Palestijnen laten meer dan 700.000 Palestijnen hun huis achter om te vluchten uit angst en voor het geweld. Deze catastrofe – *Al- Nakbah* - is tevens het moment waarop het mogelijk was voor de Joodse militairen om de geboorte van de staat Israel te verklaren (Chatty 2010: 324). Momenteel bestaat de Palestijnse populatie uit ongeveer 5 miljoen vluchtelingen. In de Westelijke Jordaanoever is 37 procent van de bevolking Palestijns vluchteling waarvan 26 procent in één van de 19 vluchtelingenkampen woont en de overige 74 procent buiten de kampen (Chatty 2010: 329).

Ik loop met Zakaria – mijn onderzoeksassistent - door Al Ein vluchtelingenkamp. Een kamp gemaakt om in principe 1000 bewoners te waarborgen, waar er tegenwoordig meer dan 7000 wonen. Het kleinste vluchtelingenkamp van Nablus. Er bevinden zich gaten in de muren van de handgranaten van Israëli die grotendeels gedicht zijn met cement. In 2005 heeft Al Ein in zijn ogen één van de meest dramatische gebeurtenissen meegemaakt. De Israëli waren op zoek naar 4 of 5 Palestijnen, ‘wanted persons’. Omdat de soldaten bang waren de straatjes in het kamp te gebruiken, baanden zij zich een weg door het kamp via de huizen. Ze braken muren tussen huizen open, die bliezen ze op met bommen. De families werden onder schot gehouden. Zakaria vertelt mij dat ze alleen met toestemming van de soldaten naar de badkamer mochten. “Kun je je dat voorstellen?” Vraagt hij. “Nee.” Maar de manier waarop hij vertelt lijkt het zo genormaliseerd. Het wordt met een gemakzucht verteld. Zakaria was op dat moment met zijn eigen familie in zijn eigen huis in het kamp. Hij geeft toe: “I was scared man.”

We bellen aan bij Abdul. Hij opent de deur in zijn pyjama met tientallen afdrukken met de tekst ‘good men’ kriskras over zijn broek en shirt. Hij is 70 jaar oud en poëet, hij schrijft nog elke dag gedichten die gaan over vrijheid, leven in het vluchtelingenkamp en het conflict. Hij oogt zo ontzettend fris en opgewekt: “*Min enti?*” (*Waar kom je vandaan?*). “*Anna min Hollanda*” (*Ik kom uit Nederland*), antwoord ik. Zijn ogen beginnen te stralen. Zijn broer woont namelijk al 30 jaar in Nederland, in Vlaardingen: “*There is a fish in your country with a holiday?*” Hij pakt zijn fotoboeken erbij. Vlaggetjesdag in Scheveningen, haring happen. Ik moet lachen. Tien minuten later drukt hij zijn mobiele telefoon in mijn handen, ik krijg zijn broer aan de telefoon: “*Ik mis Palestina nog iedere dag.*”

Abdul komt uit het Akko district. Hij is een geleerd man. Hij is verschillende keren op televisie geweest om te vertellen over de vluchtelingensituatie en het conflict. Hij vertelt mij over de geschiedenis tussen de Joden en Arabieren. Hoe de Britten voelden dat ze de situatie niet meer onder controle hadden omdat de Joden sterk genoeg waren de macht in Palestina over te nemen. Hij vertelt over terroristische aanvallen van de Zionistische beweging en het bloedbad dat voor zijn ogen plaatsvond toen hij 7 jaar oud was. Abdul is vanwege die reden met zijn familie via verschillende dorpen naar buurland Libanon gevlucht op zoek naar veiligheid. Een jaar later zijn ze weer terug gegaan naar Palestina. Daar zijn ze na 6 maanden opgepakt zonder identiteiten, ze zijn toen op een grote vrachtwagen gezet en naar een tentenkamp in Jenin (ten noorden van Nablus) in de Westelijke Jordanoever gestuurd. Daar hebben ze een tijd in de open lucht moeten leven omdat er nog niet genoeg tenten en voorzieningen waren. Het Israëliëse leger heeft zijn vader voor zijn ogen in elkaar geslagen en hem in de gevangenis gehouden, waar hij gestorven is. Hij gaat op het puntje van zijn stoel zitten en wijst met zijn vinger naar mij: *“They [Jews] suffered in Europe and we pay the tax.”* Zakaria knikt en vult aan: *“The biggest shame that could happen, has happened to us. And the whole world is watching.”*

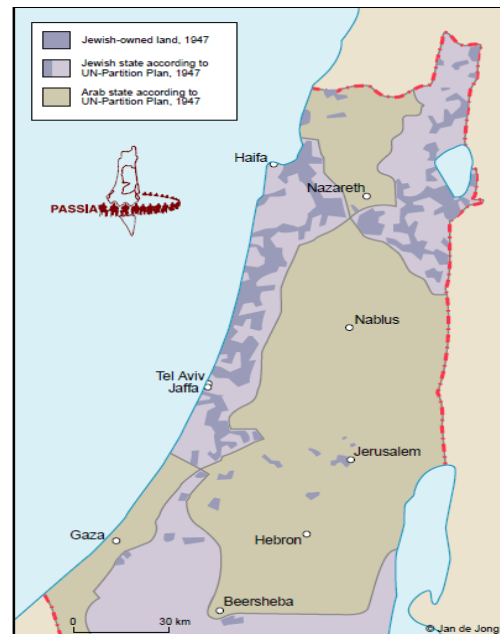
Habib (2007: 1102) refereert aan de Israëliëse historici Tom Segev die het volgende schrijft: *“Free people—Arabs—had gone into exile and become destitute refugees; destitute refugees—Jews—took the exiles’ places as a first step in their new lives as free people [...]”* Het zijn de Europese Joden – Zionisten - die migreren naar Israel, die na de onderdrukkingen, discriminatie en zuiveringen in nazi-Europa de Arabieren in Palestina nog lijken te moeten overwinnen. Vanwege de gedachtes van het antisemitisme was er in Europa geen plek voor de Joden. Vanuit het antisemitisme is het Zionisme geboren. Zionisme is een nationale vrijheidsbeweging voor Joden met een rampzalige uitkomst voor Palestijnen (Habib 2007: 1099, 1103). De Zionistische beweging streeft zowel naar demografische als politieke hegemonie (Peteet 2005: 37). Het doel van de Zionistische beweging is het creëren van een exclusieve Joodse samenleving in Palestina. De rechtvaardiging die de Joden aangeven voor het innemen van iemand anders land zijn mythes en historische religie (Peteet 2005: 4).

2.2 Ongoing Nakbah

Na de Eerste Wereldoorlog werd Palestina een mandaat met het Verenigd Koninkrijk als aangewezen machthebber. De Arabische bevolking begon afhankelijkheid van Palestina te eisen, en daarbij was er vanuit de Palestijnse bevolking veel weerstand tegen het verhogen van de Joodse immigratie. Dit leidde tot een Arabische opstand in 1936-39 (Goddard 2010: 478). Direct na de Tweede Wereldoorlog - na toenemende Arabische opstanden en Joodse militaire aanvallen - hadden de Britten Palestina niet meer onder controle en gaven aan bij de Verenigde Naties (VN) dat zij het mandaat opgaven (Chatty 2010: 325).

In 1947 wordt het verdelingsplan doorgevoerd door de VN (zie figuur 3), maar liefst 56,4 procent van het gebied wordt een Joodse staat en de overige 42,8

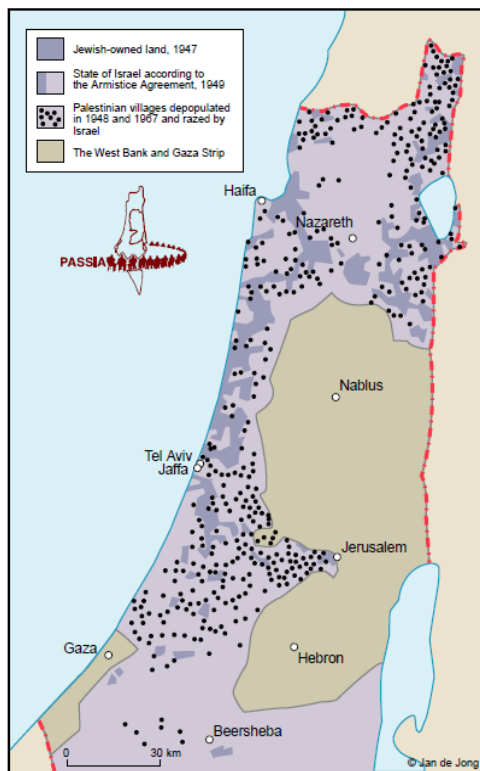

Figuur 3: VN verdelingsplan van 1947

procent wordt toegewezen aan de Palestijnse Arabieren (Chatty 2010: 325). Op 15 mei 1948 worden de Palestijnen officieel verslagen en wordt de stichting van de staat Israël verklaard. “*Declaring a state of independence for the Jews is an entirely different project from that which actually enables it to be a state of freedom and peace*” (Habib 2007: 1106). Een democratische staat in het Midden Oosten - die staat voor vrijheid en vrede - gold in die zin niet voor de Palestijnen die werden gedwongen hun huizen te verlaten, of voor hen die uit zichzelf vertrokken, uit angst: op zoek naar veiligheid. Palestijnen zien hun landschap veranderen en leven in ballingschap. Peteet (2005: 40) geeft metaforisch weer hoe Palestijnen als stenen deel van de samenleving uitmaakten maar tegelijkertijd verwijderbaar waren: *natives* worden omgetoverd tot *foreigners*, en *colonizers* tot *natives*. Palestijnen beginnen steeds meer uit het zicht te verdwijnen.

In 1967 bezet Israël de Westelijke Jordaanoever, Gazastrook, de Golan hoogvlakte in het noorden en Oost-Jeruzalem (zie figuur 4). Palestijnen refereren aan dit evenement als *Al-Naksah*. Zij leven – tot heden - onder Israëlische bezetting. De Palestijnen lijden aan een gebrek aan controle over hun leven. De bezetters zijn de machthebbers. Palestijnen kunnen niets zonder toestemming van Israël. “*Today, the tale still includes the direct and structural*

violence of occupation at the hands of Israeli military might; daily life bespeaks curfews,

Figuur 4: Palestijnse dorpen ontvolkt in 1948 en 1967, en verwoest door Israel

village closures, humiliations at border crossings, a desperate lack of humane living conditions, a lack of water, the sometimes daily barrage of tanks and bulldozers and ever-increasing poverty and unemployment levels.” (Plonski 2005: 397). Palestijnen zijn in Israel bezette mensen in plaats van volwaardig burger.

De 78-jarige Mahmoud uit Al Ein vluchtelingenkamp legt uit dat er een grote invloed was vanuit de Israeli dat Palestijnen staarten hebben: *“like animals”*. Hij geeft aan dat ze propageerden om ervoor te zorgen dat de wereld geloofden dat wat de Joden zeiden waar was. Later mengen de Palestijnen zich met Europa, ze emigreren en meer mensen van over de wereld komen naar hier. Ze krijgen te zien dat ze geen beesten zijn. Zakaria geeft aan hoe hij

zich herinnert dat één van de mensen van het kamp zijn broek liet zakken voor de Israelische soldaten, in zijn blote kont stond en zei: *“Look, I don’t have a tail. Take this picture and send it to Europe.”* Op dit moment zijn de grootste vernederingen voor de Palestijnse bevolking de checkpoints die zich overal in de Westoever bevinden. Vluchtelingen worden daar uren vastgehouden als zij van A naar B willen reizen. Alle Palestijnen zijn hier slachtoffer van. Maar vluchtelingen worden vaak anders behandeld. Imad, een student politicologie, geboren in Askar vluchtelingenkamp vertelt over reizen door de checkpoints: *“We are not treated as human beings but as animals.”* Ze worden vaak urenlang verhoord. Soms moeten ze zelfs hun kleding uitdoen en naakt het gesprek met de soldaten voeren. Ze vragen ons wat we willen, wat we doen en wat onze plannen zijn.

Vanuit de Palestijnen is er veel weerstand tegen de bezetting, tegen het gebrek aan internationale steun, tegen het niet gehoord worden, tegen de illegale nederzettingen. Dit heeft onder andere geleid tot twee *Intifida’s* – een oorlog van nationale bevrijding, in respectievelijk 1987 en 2000. Vanaf de jaren ’90 starten de vredesonderhandelingen en in

1993 wordt zelfs een akkoord bereikt in Oslo tussen Palestina en Israel (Bickerton 2009: 173). De Oslo akkoorden deelt de Westelijke Jordaanoever op in drie zones, te weten zone A, B en C. Zone A valt onder volledig Palestijnse controle waar in zone B het veiligheidstoezicht in handen is van het Israëlische leger en veiligheidsdiensten en zone C valt onder volledig Israëlische controle. Op papier stond deze overeenkomst ‘mooi’, maar in de praktijk bleken illegale nederzettingen door Israel in de Westelijke Jordaanoever door te gaan. Tot op heden wordt er illegaal land ingenomen.

Het beleid van Israel wordt tot op de dag van vandaag doorgezet met als ultiem voorbeeld de bouw van de apartheidsmuur. In 2002 ontstaan de plannen vanuit Israel voor het bouwen van een muur rondom Palestijns gebied (Westelijke Jordaanoever). Deze komt er (en er wordt nog steeds aan gebouwd), Palestina wordt letterlijk afgesloten. De muur heeft invloed op de mobiliteit, werk, toegang tot land, familierelaties en educatie van Palestijnen (Peteet 2005: 221-22). In Nablus is de muur niet fysiek zichtbaar aanwezig maar dit wil niet zeggen dat het het leven van Palestijnen daar beïnvloed wordt wanneer zij bijvoorbeeld naar Israel willen reizen om familie op te zoeken. *“Settlement activity, military incursions, targeted assassinations, settler violence, and Israel’s checkpoints, among many other policies, have had a deleterious affect on everyday life in the Palestinian territories”* (Habib 2007: 1114). Hoe kan het dat een land wat tegen de internationale wetgeving ingaat en mensenrechten schendt internationaal gesteund wordt? De gevolgen van de bezetting zijn voelbaar voor iedere Palestijn, vluchteling of niet: Palestijnen gaan gebukt onder de Israëlische bezetting.

Terug naar de specifieke situatie voor vluchtelingen. Er wordt geen verantwoordelijkheid genomen voor de Palestijnse vluchtelingenpopulatie. Niet door Israel en niet door de internationale gemeenschap. Ze worden genegeerd in hun recht op terugkeer zoals vastgelegd in VN resolutie 194 en declaratie van universele mensenrechten – UDHR 13. Tot op heden is er geen compensatie voor Palestijnse vluchtelingen in welke vorm dan ook. *“Why should the law of return (allowing any Jew from any part of the world to claim Israeli citizenship) stand and not the right of return (advocating for the return and compensation for all Palestinians and their families displaced by the 1948 and 1967 wars)? Why not honor both?”* (Habib 2007: 1116). Dit is een goede vraag die Habib hier stelt, een vraag die meer onder internationale aandacht zou moeten komen. Een vraag waar de huidige verantwoordelijke organisatie voor Palestijnse vluchtelingen helaas niet aan kan werken.

2.3 De rol van de UNRWA

De organisatie die is opgericht om zorg te dragen over de Palestijnse vluchtelingen is de *United Nations Relief and Works Agency in the Near East* (UNRWA). De UNRWA is opgericht in 1949 als tijdelijke organisatie om de humanitaire en menselijke ontwikkelingsbehoeften van Palestijnse vluchteling aan te pakken. Echter heeft de UNRWA niet de taak om een oplossing te zoeken voor de Palestijnse vluchtelingen en is deze tijdelijke organisatie na meer dan 60 jaar nog steeds actief. De Palestijnse vluchtelingensituatie is één van de meest ingewikkelde vluchtelingenzaken. Het lijkt een geïsoleerde, speciale zaak.

Er is literatuur beschikbaar over de stap die de UNRWA gemaakt zou hebben - na al die jaren - van humanitaire hulporganisatie naar ontwikkelingsorganisatie (Gabiam 2012; Rosenfeld 2010). Maar ik zet daar mijn vraagtekens bij. De UNRWA lijkt vanaf het begin af aan een systeem, een *serviceprovider* voor op de lange termijn. Amar - *chief area manager* van de UNRWA – zelf geboren in *Balatacamp* die verantwoordelijk is voor het toezicht op de drie vluchtelingenkampen in Nablus laat mij nog eens goed naar de betekenis van de UNRWA kijken: *Relief and Works Agency*. Er worden scholen en huizen gebouwd en werkprogramma's aangeboden, vertelt hij. Ik probeer vooral door te krijgen waarom, waarom is het zo dat de UNRWA als aparte organisatie voor de Palestijnse vluchtelingen is opgericht en waarom is het zo dat een oplossing zo lang uit blijft: *"I have no answer for your sensitive questions. Even for lawyers it is difficult. We are not the mandate to search for solutions, that is the UN."*

Internationaal 'debat'?

Palestijnse vluchtelingen zijn de uitzondering op internationale wetgeving. Ze vallen onder de administratie van de UNRWA en kunnen niet terugvallen op het vluchtelingenverdrag van 1951 en dus de internationale mechanismen van bescherming (Peteet 2005: 19). De UNRWA hanteert de volgende definitie als criterium voor Palestijnse vluchteling: *"[...] those peoples or their descendants whose normal residence was Palestine for a minimum of two years preceding the Arab-Israeli conflict in 1948 and who, as a result of that conflict, lost both their homes and their means of livelihood"* (Peteet 2005: 65). Deze ruime definitie zorgt ervoor dat het aantal Palestijnse vluchtelingen gestaag blijft groeien. Zij houden met deze definitie generaties lang hun status als vluchteling in stand.

Palestijnse vluchtelingen zijn specifiek en doelbewust uitgesloten van het internationale vluchtelingenrecht dat in 1951 werd opgericht. Zolang zij bijstand ontvangen van de UNRWA is het niet mogelijk deze groep vluchtelingen onder dit verdrag te laten vallen (Goddard 2010: 475-476). *“Their case was deemed unique and of such particular concern that the UN established a separate and special protection regime for them”* (Akram 2002: 40). Volgens het vluchtelingenverdrag vanuit de Geneefse conventie van 1951 (Artikel 1A) is een vluchteling iemand: *“...die uit een gegronde vrees voor vervolging wegens zijn ras, godsdienst, nationaliteit, het behoren tot een bepaalde sociale groep of zijn politieke overtuiging, zich bevindt buiten het land waarvan hij de nationaliteit bezit, en niet in staat is of, vanwege deze vrees, niet bereid is een beroep te doen op de bescherming van dat land...”* Het ‘probleem’ zit hem echter in Artikel 1D: *“Dit Verdrag is niet van toepassing op personen die thans bescherming of bijstand genieten van andere organen of instellingen van de Verenigde Naties dan van de Hoge Commissaris van de Verenigde Naties voor de Vluchtelingen.”* De Palestijnse vluchtelingen die zich buiten de operationele gebieden van de UNRWA bevinden, vallen weer wel binnen het mandaat UNHCR. Dit betekent dat het internationaal vluchtelingenverdrag wel van toepassing is op Palestijnse vluchtelingen buiten Jordanië, Libanon, Syrië, de Westelijke Jordaanoever en Gaza.

De UNHCR neemt de verantwoordelijkheid voor de vluchtelingengroepen over de hele wereld en zoekt voor hen een oplossing – met uitzondering van de Palestijnse vluchtelingen die binnen het operationele veld van de UNRWA vallen. Er is echter voor de opvang van Palestijnse vluchtelingen buiten de UNRWA gebieden een kanttekening te plaatsen: *“The situation has been further complicated by the fact that Palestinian refugees who are outside of the UNRWA area of operations have not always been granted refugee status in accordance with the 1951 Convention and their treatment has not met the standards required by the Convention”* (Goddard 2010: 476). Palestijnse vluchtelingen worden over het algemeen gezien als een groep vluchtelingen die buiten de reikwijdte van de UNHCR valt. Daarnaast spelen politieke overwegingen een rol bij de mogelijkheid om de internationale bescherming van het mandaat uit te breiden naar Palestijnse vluchtelingen.

In de Arabische staten bestaat namelijk het idee dat de betrokkenheid van de UNHCR bij Palestijnse vluchtelingen hun recht om terug te keren naar hun *homeland* in gevaar zou brengen (Goddard 2010: 505). *“Maintaining the refugees as stateless persons in order to*

retain their Palestinian nationality and thus preserve their “right of return” is the major principle that has guided the Arab League’s Palestine refugee policies” (Al Husseini en Bocco 2010: 262). De enige aanvaardbare duurzame oplossing volgens Palestijnen is de mogelijkheid tot terugkeren naar hun thuis zoals in VN Resolutie 194 is vastgelegd, alle oplossingen zijn tijdelijk tot zij kunnen terugkeren (Goddard 2010: 505). Wanneer ik vraag naar de gevolgen van UNRWA als apart mandaat voor Palestijnse vluchtelingen zegt Amar hierover het volgende: *“Our homes, until now are in Israel [...] the fair solution is claiming on our right of return [...] reserving dignity.”* Wanneer Palestijnse vluchtelingen hun vluchtelingenstatus zouden verliezen, laten ze hiermee hun recht op terugkeer als vluchteling in de steek. En laat de recht op terugkeer nu als een rode draad door de vluchtelingenproblematiek lopen. De recht op terugkeer is iets waar iedere vluchteling die ik heb gesproken op claimt, wat vluchtelingen zien als rechtvaardigheid. Hier bevindt zich een grote mate van complexiteit aangezien Israël vluchtelingen en hun nakomelingen weigert op te nemen in Israël omdat het dan de Joodse staat bedreigt in het aantal Joden ten opzichte van Palestijnen waarmee het voortbestaan van Israël in het gaeel komt.

De UNRWA heeft in principe niets te zeggen over herhuisvesting van vluchtelingen, gezien dit buiten haar mandaat valt. Pas wanneer er een politieke oplossing voor het conflict komt waar beide partijen mee instemmen zou er daadwerkelijk oplossingsgericht gewerkt kunnen worden aan de vluchtelingenproblematiek. Akram (2002) stelt dat Palestijnse vluchtelingen hiermee in een ‘protection gap’ vallen. Ook Goddard (2010) noemt de ‘protection gap’, en de Palestijnse vluchtelingen die hier slachtoffer van zijn, maar dat de UNHCR niet de legale basis heeft om hier op in te springen zolang de UNRWA het orgaan van bescherming en hulpverlening is. Deze kloof van bescherming is duidelijk voelbaar voor Palestijnse vluchtelingen overal ter wereld en in allerlei aspecten van bescherming, namelijk van vluchtelingenrechten tot mensenrechten tot de zoektocht naar duurzame oplossingen (Akram 2002: 43). De bescherming van de rechten van Palestijnse vluchtelingen blijft een uitdaging voor zowel de UNRWA als de UNHCR. Ik ben het eens met Goddard (2010: 510) die in haar conclusie vermeldt dat er behoefte is aan verbetering van de internationale bescherming van Palestijnse vluchtelingen ongeacht onder welk mandaat zij vallen. Goddard (2010: 510) stelt dan ook met recht dat dit wellicht betekent hervesting voor individuen en tegelijkertijd pleiten voor hun recht op terugkeer in veiligheid en waardigheid voor de gehele Palestijnse vluchtelingenpopulatie. Volgens mij is het tijd, en hard nodig dat de UNRWA en UNHCR

hun samenwerking intensiveren om op te komen voor de rechten van de vluchteling, voor de rechten van een mens.

De UNRWA in Nablus

Alle drie de kampen in Nablus zijn gestart als tentenkampen door het Rode kruis en kleinere humanitaire organisaties. In 1949 is de UNRWA als tijdelijk mandaat als onderdeel van de Verenigde Naties opgericht en in 1950 nam de UNRWA de daadwerkelijke opvang van Palestijnse vluchtelingen en vluchtelingenkampen in het Midden – Oosten over. De verwachting van het bestaan van de kampen was 5 tot 6 jaar, maar kampen lijken permanent onderdak geworden te zijn en bieden verschillende faciliteiten. In de jaren '50 en '60 was er nog veel hoop dat men op de korte termijn terug zou gaan naar huis. Amar vertelt mij dat zijn ouders uit Jaffa komen: *“My father could not imagine thirty years ago that he would die here [Balatacamp]. At the moment, we can not imagine how long this situation will take. It can take ten or twenty years, or even longer.”* Mensen hielden de sleutels en certificaten van hun oorspronkelijke huis bij zich – tot heden. De verwachting bij de vluchtelingen dat het zo lang zou duren was er niet. Imad, student politicologie, geboren in Askar – liet mij weten hoe hij van zijn familie te horen heeft gekregen dat de koffers met kleding zo lang mogelijk ingepakt bleven.

Rond het jaar 1956 zijn de tenten door de UNRWA vervangen door kleine kamers. Deze kamers worden door mijn informanten vergeleken met cellen. De kamers waren 3 vierkante meter en werden gedeeld per familie. Het kwam dus af en toe voor dat 10 tot 15 personen één cel deelden. Douches en toiletten waren publiekelijk. Jaar na jaar ontwikkelde zich 'modern leven' in het kamp. Vluchtelingen begonnen hun 'cellen' uit te breiden met of zonder hulp van de UNRWA, en de UNRWA bouwde scholen en gezondheidszorgcentra.

Het bestuur van het kamp wordt gedeeld door de UNRWA *camp office manager* en de DORA (*Department of Refugees Affairs*) als onderdeel van de PLO (*Palestinian Liberation Organization*⁵). Bij de vluchtelingen staat dit laatste bureau beter bekend als de *Popular Service Committee*. Dit is een gecompliceerde factor: *“instead of one sovereign, camps are ruled by a tapestry of multiple, partial sovereignties”* (Misselwitz en Hanafi 2010: 376). Dit betekent dat er zowel zeggenschap is vanuit de PLO, de UNRWA en een mengelmoes van

---

⁵ Arabische staten formeren in 1964 de *Palestinian Liberation Organization* om een centraal representatief te organiseren voor de Palestijnse bevolking

actoren die bijdragen aan het bestuur van het kamp als NGO's en andere kleinere organisaties die zich in het kamp bevinden. Er wordt aangegeven door Amar (en door andere informanten die iets te maken hebben met het bestuur van het kamp) dat de hoeveelheid aan actoren lastig is in het management van de kampen. Maar dat iedereen als hoofddoel heeft om de woon- en leefomstandigheden in de vluchtelingenkampen voor Palestijnen te verbeteren.

De services die beschikbaar worden gesteld door de UNRWA zijn drastisch gereduceerd vanwege gebrek aan fondsen en de langdurige situatie: *“The emergency is lost”* zegt Amar. Ik krijg het kleinste kopje koffie ooit en nip eraan. De UNRWA bestaat via donorgeld van voornamelijk Amerika en Europa. Er zijn twee fondsen waaruit de UNRWA kan putten: het algemene fonds en het noodfonds. Het algemene fonds is een stabiel fonds. Maar er is een tekort in het noodfonds vertelt Amar mij. Na 2009 zag de internationale gemeenschap stabiliteit op de grond: *“It is no emergency issue,”* zegt Amar. Maar Amar vertelt mij dat Palestijnen nog steeds lijden. Het is helemaal niet stabiel op de grond. Er zijn veel confrontaties in de Westelijke Jordaanoever tussen Israëli en Palestijnen: *“We are under occupation, we are under emergency [...] There is no suitable shelter or jobs for the young adults.”*

Vanuit de UNRWA is er daarnaast ook geen controle meer op bepaalde facetten van het kamp. Zo is het vanuit de UNRWA niet toegestaan om meer dan twee verdiepingen te gebruiken per huis, maar veel huizen in het vluchtelingenkamp hebben vier, soms wel vijf verdiepingen. En mensen bouwen nog steeds. Volgens Amar zit hier het probleem dat het onduidelijk is wie waar verantwoordelijk voor is. Daarnaast hoef je niet per se een vluchteling te zijn om in het kamp te wonen. Verhuizingen van buiten naar in het vluchtelingenkamp gebeuren echter zelden, maar zo staan er bijvoorbeeld huizen te koop in het vluchtelingenkamp die vluchtelingen op eigen houtje verkopen terwijl het land geen eigendom is van de bewoners. Ik vraag Amar naar het leven in het vluchtelingenkamp. Bestaat er zoiets als: een vluchteling willen *zijn* en in het *kamp* willen wonen. Amar is daar heel stellig in: *“Living in the camp is miserable.”*

3. Een vluchteling zijn en leven in het kamp

Ik heb met Aman in het westen van Nablus, Raffidia, afgesproken. Dit gedeelte van Nablus staat bekend als het rijkere gedeelte van de stad. We hebben afgesproken in het Al-Kamal Hotel waar hij de eigenaar van blijkt te zijn. Het hotel heeft tien kamers, oogt vrij simpel en modern en heeft een fantastisch uitzicht op de stad en de bergen van Nablus. We nemen plaats aan de ontvangsttafel van het hotel. We kijken uit over de binnentuin die vol staat met citroenen en amandelbomen. Twee jongetjes komen binnen rennen met zojuist geplukte groene amandelen. Ze delen ze uit aan Aman en mij en bewaren wat voor zichzelf. Het receptiebordje staat in de weg wanneer een medewerker van het hotel ons twee kopjes thee met teveel schepjes suiker brengt. Aman zet het bordje aan de kant. Hij begint te vertellen over dat zijn familie uit Deir Jhassaneh komt en dat zij in 1948 zijn gevlucht voor de Joden. Zijn vader is in de bergen ter wereld gekomen toen zijn familie ter voet onderweg was naar Nablus. Aman zelf is geboren in Askar vluchtelingenkamp. Hij heeft 5 jaar van zijn leven doorgebracht in de Israëliëse gevangenis vanwege het gooien van stenen. Hij weet het nog precies: "I was 15 years and 11 days old." Maar hij vertelt me dat hij nu vecht middels educatie en cultuur, hij is de eigenaar van het Social Development Centre in Askar vluchtelingenkamp. In dit centrum worden verschillende activiteiten georganiseerd zoals Debka danslessen, muziekles en Engelse les. Op deze manier probeert hij een steentje bij te dragen aan het ontwikkelen van de Palestijnse gemeenschap en persoonlijke ontwikkeling van kinderen. Hij legt uit dat het leven in het kamp zo anders is dan buiten het kamp in de negatieve zin. In het kamp zouden de burens weten waar we nu over praten, zegt hij. Aan de andere kant is het beter om hier [in Palestina] te sterven dan te leven in een ander land: "Except for Holland of course." Hij slaat met zijn hand op tafel. Hij vraagt of ik politieke grapjes ken? Die van Obama en de hond? Twee kopjes thee later vraag ik hem of het niet tegenstrijdig is: de permanent lijkende ontwikkelingen in het kamp en het kamp als tijdelijke plek en de hoop om terug te keren. Daarop zegt Aman het volgende:

"If we built [houses] we are still refugees. Developing ourselves is important. Stay in tents is first of all bad and secondly we can built beautiful houses. That doesn't mean I am not a refugee."

Mijn verwachtingen van vluchtelingen, wonend in een vluchtelingenkamp staan haaks op de werkelijkheid die mij voor de voeten wordt geworpen. Palestijnse vluchtelingen zijn niet enkel slachtoffer. Zij begeven zich net als niet-vluchtelingen in het alledaagse leven van Nablus en daarbuiten. Daarnaast is de spanning tussen tijdelijkheid en permanentheid van alle kanten voelbaar. Het kamp is opgericht als tijdelijke plek, heeft na tientallen jaren een permanent karakter gekregen maar wordt door de Palestijnse vluchtelingen nog steeds als een tijdelijke plek gezien.

3.1 Meer dan *refugeeness*

Als het over vluchtelingen gaat, gaat het vaak om kinderen met hongerbuikjes en vliegen rond hun hoofd in combinatie met magere moeders met een uitzichtloos bestaan. Tenminste, dat is het beeld wat gecreëerd wordt door internationale hulporganisaties en media over vluchtelingen. Khosravi geeft aan (2011: 73): *“The stereotype of ‘the refugee’ and what he or she ‘looks like’ is formed by visual representations in the form of abundant images in the press, on TV and recently even in coffee-table books.”* Anderzijds zorgt het label dat de vluchteling van buitenaf toegewezen krijgt ook voor rechten en mogelijkheden in het vluchtelingenkamp. Een voorbeeld hiervan is de vluchtelingenkaart. Palestijnse vluchtelingen in Nablus zijn in het bezit van een vluchtelingenkaart, verschaft door de UNRWA. Met deze kaart hebben zij speciale rechten die verschillen van Palestijnen zonder vluchtelingenstatus. Zij hebben recht op gratis onderdak, educatie en medische zorg (en in speciale gevallen voedsel).

Vluchtelingen moeten zich als vluchteling gedragen - arm, zielig en getraumatiseerd - willen zij kans maken op toegang tot een kamp en een toekomst. Khosravi (2011) gebruikt hiervoor de term *refugeeness*. *“Refugeeness entails living up to expectations of what a refugee is”* (Malkki in Khosravi 2011:72). Sandvik (2012: 112) omschrijft dit als *“quest for survival”*: het verkrijgen van een vluchtelingenstatus als een streven om te overleven. Er wordt op deze manier een bepaald beeld gekoppeld aan de vluchteling. Hierdoor vergeten we om met een open blik naar vluchtelingen te kijken. Onderzoek naar vluchtelingenproblematiek vraagt daarom ten eerste om een *open mindedness* (Colson 2007: 325) en ten tweede om met een kritische blik naar het vluchtelingenlabel te kijken.

Zetter (2007: 173) geeft aan dat we labels gebruiken niet enkel om de wereld te beschrijven maar ook om de wereld te construeren in *convenient images*. Dit doen we onder andere door te categoriseren zodat we voor ons gevoel meer grip op de wereld krijgen. Modood (2007: 89-90, 104-105) sluit hier op aan: culturen of groepen waarover gesproken wordt zijn geen dingen maar perspectieven op de wereld. Hoe wij (van buitenaf) groepen zien, betekent niet dat zij zichzelf zo hoeven te voelen. Dit hoeven ze niet te omarmen. Modood (2007: 104) voegt hieraan toe: “[...] *people today do not understand themselves as having singular group identities [...]*”. Door te spreken over vluchtelingen als een vaststaande homogene groep, kleeft daaraan een bepaalde verwachting van de vluchteling en is er geen ruimte voor dynamiek binnen die groep. Hierdoor ontstaat een zekere spanning. Ik sluit me aan bij Modood (2007). Individuen hebben meerde identiteiten. In het geval van de Palestijnse vluchteling, is men niet enkel een vluchteling. Zoals Colson (2007) ook aangeeft moeten we met een open blik naar het vluchtelingenlabel kijken. Kritisch zijn op concepten als *refugeeness* hoort hier ook bij. Men is veel meer dan het stereotyperende vluchtelingenlabel suggereert.

De 78-jarige Mahmoud uit Al Ein vluchtelingenkamp vertelt mij dat de beginjaren in het kamp erg zwaar en moeilijk waren. Kinderen gingen naar Nablus en omliggende dorpen om te bedelen voor geld, ze gingen niet naar school. Het waren barre omstandigheden en er moest geld binnen komen. Mahmoud zelf is ook niet naar school geweest. Enkel tot de 5th grade voordat ze hun huis hebben moeten verlaten. Een familielid van Mahmoud begon met het maken van matten. De hele familie begon hier aan mee te werken en ze werkten nauw met elkaar samen. Vervolgens begonnen er ook andere mensen in het kamp voor hem te werken. Op deze manier kreeg de familie wat geld beginnen. Vluchtelingen en kampen komen hiermee los van de passiviteit die ze suggereren: “[...] *they are not necessarily spaces of passivity in which refugees wait hopelessly [...] as dynamic and frequently contested places where everyday life unfolds [...]*” (Peteeet 2005: 29).

De manier waarop de vluchteling geportretteerd wordt en verwacht wordt zich te gedragen botst met de manier van leven van Palestijnse vluchtelingen in het vluchtelingenkamp en daarbuiten. Men wil naast eten, drinken en onderdak ook werken, een gezin starten, een bestaan opbouwen zoals ieder mens (Sandvik 2012: 114). “*In the discourse of aid, the refugee is a silent subject, an object of intervention materially, physically, and*

psychologically'' (Peteet 2005: 91). Een gevlucht persoon zal in eerste instantie tevreden gesteld zijn met minimale voorzieningen maar de behoeften van een persoon veranderen naar gelang men in het vluchtelingenkamp verblijft. Vanuit het perspectief van Peteet (2005) zou je kunnen vaststellen dat de vluchteling zich sterk houdt, een leven wil opbouwen in het vluchtelingenkamp.

Wanneer ik met mijn informant Ali – geboren in Askar - mee ga naar de *Al Quds* Open Universiteit in Nablus waar hij studeert nemen we plaats in een soort kleine aula waar veel studenten in- en uitlopen. Soms plaatsnemen. Soms blijven staan. Eén van de mannelijke studenten die plaats neemt tegenover mij is geboren in Oman. Hij vertelt mij dat zijn familieland in Jaffa is. Hij is twintig jaar geleden naar *Balatacamp* verhuist en zegt het volgende: *'As a refugee you live day by day waiting for return. But we can't do nothing. We have to live. If we have a chance to go back I will leave everything. We have no choice. What can I do else? We can't stay in the street.'* Het beeld van het kamp is veranderd. Er staan nu huizen, gebouwen, er wonen meer mensen: *"the picture of Balata has changed"*. Hij beseft heel goed dat men vroeger in tenten leefden. *"Most refugees start moving outside the camp. They work and get the money to built another house outside the camp."* Zodra men genoeg geld heeft verdiend koopt of bouwt men tegenwoordig vaak een huis buiten het kamp om te ontsnappen aan de barre woon- en leefomstandigheden in het kamp.

Vluchtelingen zoeken continu naar een zo waardig mogelijke manier van leven – zelfs tot buiten het vluchtelingenkamp. Het stereotype wat hangt aan *refugeeness* (Khosravi 2011) ontkent in zekere zin de handelingsmogelijkheden, de zelfcreatie van Palestijnse vluchtelingen om hun leven vorm te geven. Een vluchteling is naast een gevlucht persoon die leeft in het kamp onder barre woon- en leefomstandigheden een mens van vlees en bloed. Een mens die zijn leven vorm wil geven. Een mens die evenals niet-vluchtelingen zich bevinden in het alledaagse leven van de stad en die binnen de context van het vluchtelingenkamp probeert zichzelf en de gemeenschap te ontwikkelen. Binnen het debat van vluchtelingenproblematiek is het nodig om grondig naar het vluchtelingenlabel te kijken, deze te bekritisieren. Vluchtelingen zijn sterk, bouwen aan een bestaan en hebben hoop. Een vluchteling is actief en aanwezig in plaats van passief en afwezig.

3.2 Los van slachtofferschap

In het kamp gedraagt de vluchteling zich niet enkel zoals het vluchtelingenlabel suggereert. Achter het label vluchteling – *refugeeness* - bevindt zich een individu met *agency*. Taylor (1985: 97, 103) geeft aan: een persoon is een wezen met een gevoel van eigenwaarde. Hij heeft een notie van toekomst en verleden, kan waarden behouden, maakt keuzes en plannen en evalueert. Dit zit in de aard van het wezen, hoe beschadigd dit ook kan raken in de praktijk. Vluchtelingen tonen aan in hoeverre zij ruimte kunnen creëren qua handelingsmogelijkheden in de sociale context van het vluchtelingenkamp. Palestijnse vluchtelingen nemen het voordeel van de context waarin ze zich bevinden. Al vanaf het begin af aan is dit zo geweest, zoals Mahmoud hierboven verteld heeft betreft de mattenonderneming. Maar ook Abdul heeft zo'n voorbeeld over de beginjaren van het leven in het vluchtelingenkamp:

“[It was] Very difficult when we came to the camp. In Al Ein were around 700 people living. There were tents, people were living in tents. Al Ein camp is the smallest camp of Nablus. There was no work. Even if there was work, people worked for 12 hours and earned nothing. There were no cars, so we had to walk, wherever we had to go. There was no water and no electricity. We had to walk for quite a distance to get water. Buckets were filled and brought back by the people themselves. Electricity through kerosene. Women went into the mountains to collect wood and to sell it, to earn some money to buy food.”

Vluchtelingen waren in de beginjaren van het ontstaan van *Al - Nakbah* arm. Zij lieten hun huizen, geld, kleding en vaak vele andere eigendommen achter. In Nablus was er weinig werk voor deze groep mensen. Vluchtelingen gingen op zoek naar manieren om toch wat geld te verdienen, er werd hout uit de bergen van Nablus gehaald om zelf te gebruiken en te verkopen, mensen starten hun winkeltje, er worden matten gemaakt, men maakt kleding. Het gebeurde zelfs dat kinderen naar het centrum van de stad gingen op zoek naar uitgedrukte sigaretten om deze te verzamelen en daar nieuwe sigaretten van te maken.

Abdul vertelt mij over de ontwikkeling van de situatie in Al Ein vluchtelingenkamp naar de situatie nu. De tenten werden eind jaren '50 vervangen door kleine kamers. Deze kamers waren veel te klein voor de families die een kamer moesten delen. Deze kamers zijn door de Palestijnen zelf uitgebouwd met hulp van de UNRWA. Toen men zich jaren later op deze manier wat meer gesetteld had begon men wat geld te verdienen. *“A man is willing to*

improve. Why not?" Sinds kort is Abdul gestart met een vereniging voor ouderen die leven in het kamp. *"Because of the small place where we live in. They feel marginalized. There is nothing to do for them. Now people can meet each other, exchange information. We organize picnics. Female nurses come over to check their health. Or they can talk with psychologists. I am the boss, I have nine people working for me. We make meals and eat together."*

Deze voorbeelden uit het veld laten zien hoe men los komt van het slachtofferschap wat het vluchtelingenlabel suggereert. Het vluchtelingenkamp is dus niet enkel een plek waar mensen afwachten. Vluchtelingenkampen hebben in die zin een dubbele betekenis: *"[...] sites of poverty, marginality, and terror as well as remarkable creativity"* (Peteeet 2005: 1). Palestijnse vluchtelingen slagen erin om een betekenisvolle plek te creëren waar zij leven in uitsluiting en slechte leefomstandigheden. Er wordt naar een waardige manier van leven gezocht in de kampen. Vluchtelingen halen hun voordeel uit het vluchtelingenkamp. Hoe het kamp nu zijn vormgeving kent is de uitkomst van de inzet van Palestijnse vluchtelingen zelf. Vluchtelingen houden vast aan aspiraties voor een betere persoonlijke en gemeenschappelijke toekomst ondanks dat zij gesitueerd zijn in een onveilige omgeving en dealen met lage status en een gebrek aan rechten. Winkeltjes en organisaties ontstaan, en men beweegt zich naar buiten het vluchtelingenkamp. Hierdoor zien we hoe het vluchtelingenkamp de vorm aanneemt van een wijk in plaats van een *kamp*.

Al is een vluchtelingenkamp in principe opgericht als tijdelijke plek, vluchtelingen zijn stedelingen geworden. *"Their seize, their population density, their layout, their concentration of infrastructures, their socio-occupational profile and the trading activities they have developed give them urban features"* (Pérouse de Montclos en Kagwanja 2000: 205). Kampen blijken plekken te zijn van economische en politieke moeilijkheden maar ook van experimenteren en innovaties. Bewoners ontwikkelen vaardigheden om te overleven en werken aan nieuw levensonderhoud in het kamp in armoedige en dichtbevolkte condities. Een vluchtelingenkamp is een landschap waar zich alledaags leven ontvouwt. Er zit hier wel een spanning. Ondanks dat vluchtelingenkampen en vluchtelingen *stedelingen* zijn geworden wordt het vluchtelingenkamp niet als een permanente plek gezien door vluchtelingen, maar in zeker opzicht ook niet door de gemeente Nablus.

3.3 Uitsluiting van het kamp

Vluchtelingenkampen kunnen geïsoleerd worden op verschillende manieren, namelijk op zowel een sociale als een fysieke manier. Het meest voor de hand liggende is op de fysieke manier (Werker 2007: 471). Khosravi (2011: 71) beschrijft dit als: *‘‘Camps occupy space but are not recognized as official places.’’* Vluchtelingenkampen nemen een ruimte in, geen plaats. Kampen verschijnen over het algemeen niet op officiële plattegronden en ontvangen geen gemeentelijke diensten terwijl zij vaak fysiek zijn geïntegreerd in steden (Rueff en Viaro 2010: 346). Dit is ook het geval voor mijn eigen onderzoekslocatie. De vluchtelingenkampen *Balata*, *Askar* en *Al Ein* vallen binnen de gemeentegrenzen van de stad Nablus maar worden niet meegenomen in de ontwikkelingen van de stad Nablus. In het artikel van Misselwitz en Hanafi (2010: 363) geven zij aan dat ondanks dat Palestijnse vluchtelingenkampen gezien worden als een laboratorium van het Palestijns proces van natievorming en als uitdrukking van de ontwikkeling van het recht van terugkeren, de kampen lijden onder marginalisatie. De gastautoriteiten sluiten de vluchtelingenkampen buiten stadsplanningprogramma's en daarnaast zijn de kampen vaak losgekoppeld van sociaal en urbane netwerken van aangrenzende gebieden.

De vluchtelingenkampen in Nablus zijn in die zin losgekoppeld van de gemeente Nablus dat wanneer er bijvoorbeeld infrastructuurontwikkelingen doorgevoerd worden, de kampen hiervan uitgesloten worden. Van groenvoorzieningen tot de ontwikkeling van wegen, kampen doen niet mee in de ontwikkeling van de stad Nablus. Daarnaast mogen vluchtelingen die woonachtig zijn in de kampen niet stemmen voor gemeenteverkiezingen. Wanneer vluchtelingen buiten het kamp gaan wonen, mogen zij dit wel. Dit heeft te maken met dat het vluchtelingenkamp, het stukje land waar vluchtelingen wonen, niet onder de gemeente Nablus valt. Alle vluchtelingenkampen in de Westelijke Jordaanoever werden gesticht op kavels geleased door de UNRWA van het Koninkrijk Jordanië. Echter sinds de jaren '70 zijn de vluchtelingenkampen aangesloten op het water en elektriciteitsnetwerk van de gemeente Nablus en vallen in die zin wel binnen de gemeente.

Vluchtelingenkampen worden daarnaast ook op een sociale manier uitgesloten in de zin dat er discriminatie bestaat tegen vluchtelingen. Al geven mijn informanten aan dat sociale discriminatie afneemt, komt het nog steeds voor. Of in ieder geval, zo voelt het voor mijn informanten. Er was hier namelijk geen rechte lijn in te trekken in de zin dat verhalen elkaar

overlaptten of overeen kwamen. Er zaten grote verschillen tussen ervaren en gevoelde discriminatie met betrekking tot werk en huwelijk en het alledaagse leven. Zo geeft één van mijn informanten – Ali – aan dat hij totaal geen discriminatie ervaart wanneer het aankomt op een baan zoeken. Zijn neef heeft een hoge positie binnen de Palestijnse overheid en zijn nicht werkt in een bank: *“No one writes in their identity refugee or not.”* Terwijl Imad aangeeft dat als hij zijn geboorteplaats – Askar - moet opschrijven dit nadelig voor hem werkt als hij op zoek is naar een baan. Als de vriend van Imad binnenkomt en zich bij ons interview voegt en erachter komt dat het over discriminatie gaat heeft hij zelf ook nog een voorbeeld: hij is verliefd op een meisje uit Nablus. De ouders van het meisje blijven weigeren om hem met haar te laten trouwen. Mensen van het vluchtelingenkamp worden vaak als arme mensen gezien, die in barre omstandigheden leven. Wat vaak niet ten goede uitpakt als het meisje uit een welgestelde familie in Nablus komt.

Aan de andere kant, er vinden wel degelijk huwelijken plaats tussen vluchtelingen en niet-vluchtelingen en vluchtelingen betreden wel degelijk hoge werkfuncties binnen organisaties. Imad stelt: *“No discrimination like in the past. It is melting.”* Maar dit neemt niet weg dat het nog aanwezig is. Tijdens het fotografieproject met studenten in Balata vluchtelingenkamp gaat het ook over discriminatie: *“They give you the look”*. Voor het gevoel van deze vluchtelingen zitten ze niet op hetzelfde niveau als Palestijnen zonder vluchtelingenstatus. Er wordt als voorbeeld gegeven als je in een restaurant plaatsneemt en ze zijn op de hoogte wie je bent, ze je een bepaalde blik geven. Een andere bewoner van Balata vluchtelingenkamp, de 21-jarige student Amir zegt dat vluchtelingen als arme mensen worden gezien, dat de mensen van Nablus de mensen van het kamp niet mogen. Hij vertelt me dat sommige klasgenoten geen vriendschap willen sluiten omdat hij van het kamp is: *“They consider people from the camp as troublemakers.”*

Sociale discriminatie was in het begin van het ontstaan van vluchtelingen heftiger dan tegenwoordig. In de beginjaren van vluchtelingen werden zij gezien als rijke mensen die in Nablus niets te zoeken hadden. Zij hadden hun leven, hun stukje land aan het strand. Een goed leven, vertelt Tawfick – bewoner van Balata vluchtelingenkamp - geboren in Jaffa. Mensen van Nablus vertelden hen dat ze terug moesten naar hun dorpen. De 70 jaar oude Abdul schuift het af op educatie: *“In the beginning when refugees came over and looking for jobs, it affected the city. There was some social discrimination. But people who are discriminating*

are less educated. [...] No Pride to be rich and no shame to be poor. You do not pick your family.” Maar sommige vluchtelingen die ik heb gesproken geven aan dat het nog steeds een issue kan zijn bij het vinden van werk, trouwen en in het alledaagse leven. Een gevolg hiervan is dat de mensen in het vluchtelingenkamp elkaar meer opzoeken omdat zij gedeelde ervaringen van sociale uitsluiting ervaren. Hiermee wordt de sociale integratie in het kamp versterkt.

3.4 Sociale integratie van het kamp

Als Sabeer mij meeneemt naar het dak van zijn huis in Balata vluchtelingenkamp voor een uitzicht over Balata vertelt hij mij over de tweede Intifada. We kijken uit over de andere daken in het vluchtelingenkamp. Vanaf het dak wordt het mij opnieuw zichtbaar hoe bar de woonomstandigheden in het kamp zijn, hoe dicht de huizen wel niet op elkaar staan. Op sommige daken bevinden zich zelfs woonruimten voor kippen en geiten. Sabeer vertelt mij dat de mensen tijdens de Intifada de deuren op de daken open hielden zodat wanneer vluchtelingen vluchtten voor de Israelische soldaten zij onder konden duiken bij andere families. Men vluchtte via de daken omdat dit veiliger was dan via de grond en via de daken kon je makkelijk wegkomen.

De sociale integratie binnen het vluchtelingenkamp is sterk. Wanneer tijdens het

Figuur 5: Straat in Balatavluchtelingenkamp. Gemaakt door Sabeer tijdens het fotografieproject

fotografieproject Sabeer mij vertelt waarom hij deze (zie figuur 5) foto heeft genomen vertelt hij over de sociale integratie in het kamp. Zo groeien we op, zegt hij. De kinderen in deze foto zijn misschien geen familie maar het lijkt wel zo. Enerzijds is er weinig ruimte - wat door alle vluchtelingen als nadelig wordt gezien. Het gebrek aan privacy en het dicht op elkaar wonen kan leiden tot conflicten en kinderen

steken elkaar qua agressiviteit snel aan, maar aan de andere kant zorgt het dicht op elkaar samenleven voor een sterke onderlinge band. Sabeer vertelt verder over de blik van de kinderen. De manier waarop ze naar mij kijken: *“They look at you because you are new.*

People from outside the camp affect the inside. It has to do with trust.” Niet alleen naar ‘buitenlanders’ zijn de vluchtelingen in het kamp gedeeltelijk sceptisch maar ook naar Palestijnen die niet van het kamp zijn.

Het vluchtelingenkamp functioneert als één grote familie. Vluchtelingen helpen elkaar met betrekking tot werk, geld en opvang, en er worden bijvoorbeeld tips gegeven met betrekking tot baantjes. Ondanks de sterke sociale integratie in het kamp (Sabeer vertelt mij zelfs dat dit een reden is waarom een aantal mensen toch in het kamp blijven wonen terwijl zij de kans krijgen naar buiten te verhuizen), het familiegevoel, staat daar tegenover het ontsnappen aan de barre woon- en leefomstandigheden én het idee van kamp als tijdelijke plek. Over het algemeen wordt de voorkeur gegeven aan een huis buiten het vluchtelingenkamp wanneer dit tot de mogelijkheden behoort. Het vluchtelingenkamp wordt daarnaast niet als thuis gezien omdat het thuisgevoel van Palestijnse vluchtelingen in historisch Palestina is. Het kamp is een tijdelijke plek totdat er een oplossing gevonden wordt voor de vluchtelingenproblematiek.

3.5 Een tijdelijke plek na 60 jaar?

Generatie op generatie wordt het verhaal doorverteld: dit kamp is niet thuis. Dit kamp is niet de permanente plek van Palestijnse vluchtelingen. De origine van Palestijnse vluchtelingen ligt in historisch Palestina. Eén van de vluchtelingen woonachtig in Balata - 75 jaar en geboren in Jaffa - geeft aan *“I don’t care about this camp. Even if I would live here for 100 years, no problem to leave the camp [...] Even young children say it is not my hometown.”* Wanneer ik een discussie heb met mijn fotografie-projectgroep in hetzelfde kamp geven zij aan dat ze kruipend naar Jaffa zouden gaan als het zou kunnen. Palestijnse vluchtelingen zien het kamp als tijdelijke plek omdat hun thuis daar niet is. De spanning is voelbaar wanneer mensen toch hun leven hebben opgebouwd in Nablus. Generaties worden geboren in de kampen. Vluchtelingen hebben hun volledige leven in Nablus, hun familieleden wonen er, en er zijn veel dingen in Nablus om te herinneren. Vluchtelingen kunnen strubbelen met deze spanning. Zo ook Aman:

“I love Nablus. Nablus is part of my life, my childhood is here. My children are growing up here. [...] Nablus too is my home. My wife is from Nablus. If I can go to Jaffa, I will. [...] Being a refugee is having a broken heart. Not allowed to visit original home. I am upset of this. I want my right as a refugee.”

Naast dat het kamp niet een permanente plek is in de zin dat het niet thuis is, en hun thuis gezien wordt als wat nu Israel is, laat men het kamp graag achter zich wanneer zij de mogelijkheid krijgen om buiten het kamp te gaan wonen. Mensen bewegen naar buiten het kamp wanneer zij de kans hiervoor krijgen omdat de leefcondities in het vluchtelingenkamp slecht zijn. Aman praat over het recht van de vluchteling: in het geval van de Palestijnse vluchteling gaat het om hun recht op terugkeer naar hun plaats van origine. Een belangrijke reden waarom het kamp als tijdelijke plek gezien kan worden. De recht op terugkeer in die zin is dus ook moeilijk vanwege familieleden die hier wonen en de herinneringen die in Nablus liggen. Maar men wil de mogelijkheid om te reizen naar waar hun origine ligt, men wil de mogelijkheid om de zee te kunnen zien.

Al is het kamp een tijdelijke plek en verhuist men naar buiten het kamp als de mogelijkheid er toe is, er vinden allerlei ontwikkelingen in het kamp plaats om de leefomstandigheden van Palestijnse vluchtelingen te verbeteren. Een bijzondere ‘spanning’ tussen ontwikkelingen die permanent lijken en de wil en hoop van vluchtelingen om terug te keren waardoor zij het kamp als tijdelijke plek zien.

Spanning tussen ontwikkelingen in het kamp en het kamp als tijdelijke plek

Imad woonachtig in Askar vluchtelingenkamp spreekt over het vluchtelingenkamp als een tijdelijke plek. Hij ziet het kamp niet als een permanente plek omdat zijn thuis daar niet is. Hij leeft in Askar op een klein stukje land. Het is overbevolkt in het kamp, er wonen zoveel mensen op een klein stukje land, vertelt hij mij. Hij geeft aan dat het leven buiten het kamp beter is. In het kamp leeft men dicht op elkaar, ziektes verspreiden snel, er heerst armoede en er zijn hoge werkloosheidcijfers. Maar ik vraag me af hoe het dan zit met de ontwikkelingen in het kamp qua permanente huisvesting en ontwikkelingsprogramma's van de UNRWA of DORA. Imad heeft hier een duidelijk antwoord op: *“We have to feel comfortable. 65 years and still living in tents? What about the weather. It is not possible. It is normal. I want to live but it is not my permanent house. [...] Any program to help improve our life in the camp is okay but without any purpose to stay. At the end we want to go back to our land.”*

Er worden door de kamporganisaties (UNRWA en DORA) verschillende ontwikkelingen doorgevoerd om het leven in het kamp te verbeteren, zo worden wegen opgeknapt en sociale voorzieningen opgezet en gerenoveerd. Ondanks dat het vluchtelingenkamp door

vluchtelingen niet als permanente plek wordt gezien lijken de ontwikkelingen in het kamp daar tegenin te gaan. Dit wordt echter niet als tegenstrijdig ervaren door de vluchtelingen. Men is op zoek naar een zo waardig mogelijk manier van bestaan, van leven. Mijn aannames, de stereotyperende vluchteling ben ik niet tegen gekomen. Deze werden eerder constant tegen gesproken en ontkracht. Vluchtelingen zoeken continu naar manieren om hun leefomstandigheden te verbeteren. Ik verbaasde mij ook vaak genoeg over hoe de woningen van vluchtelingen er van de binnenkant zo modern en mooi uit kunnen zien. Ik tref vaak grote fauteuils en bankstellen, televisies, computers, en enorme boekenkasten aan.

Volgens de vluchtelingen die ik heb gesproken zijn deze ontwikkelingen in het kamp totaal niet tegenstrijdig met hun recht en hoop op terugkeer. Vluchtelingen geven aan: niets doen kan niet, iets doen kan wel. We moeten toch leven? Net als jij. Jij leeft toch ook niet op straat? Zo is ook mijn informant Zakaria daar heel duidelijk over, hij gaat zelfs nog een stapje verder en zegt het volgende: *“You have no choice. If they kick us out of here and we have to move to Jordan, we will start there over again. You need it.”* Zowel Imad als Zakaria, als vele andere vluchtelingen die ik heb gesproken lijken het logisch dat elke vorm van ontwikkeling menselijk en logisch is.

Amar – manager van de drie vluchtelingenkampen – zegt het volgende wanneer ik vraag hoe het kamp als tijdelijke plek correspondeert met de ontwikkelingen die de UNRWA doorvoert en permanent lijken. Er verschijnt een glimlach op zijn gezicht: *“We are seeking for a dignity manner to develop life in the camp [...] look at the old images of the camp and look at the camp now, refugees are benefiting from the area. How the area looks like now is the output from refugees themselves.”* Op zoek gaan naar een zo waardig mogelijke manier van leven en claimen op het recht op terugkeer kent geen conflict. Belangrijk om te onthouden is dat de ontwikkelingen in het kamp geen alternatief zijn op hun recht op terugkeer. Het recht op terugkeer loopt als een rode draad door de vluchtelingenproblematiek en wordt als vanzelfsprekend beschouwd. Imad: *“The right of retrun is the red line. Right of return is taken for granted. The land, we have it, we take it, it is ours.”* De recht op terugkeer wordt als als enige vorm van rechtvaardigheid ervaren door Palestijnse vluchtelingen. De hoop dat de dag dat ze zullen terugkeren zal aanbreken is sterk. De vraag is alleen wanneer? En betekent hoop op terugkeer ook daadwerkelijk een realistische verwachting?

4. Home is where our land is

Ik ben op de thee bij de oma van Ali (mijn informant uit Askar vluchtelingenkamp). Haar naam is Sahar en ze is 72 jaar, ze komt oorspronkelijk uit het dorpje Somel, wat nu Tel Aviv is. Ze steekt een sigaret op. Ze was ongeveer 6 jaar toen ze vluchtte met haar familie in 1948. Ze heeft met haar familie in verschillende dorpjes gewoond en uiteindelijk zijn ze naar Zarqa vluchtelingenkamp in Jordanië gevlucht. Vanwege haar bruiloft keert ze naar Nablus en woont ze samen met haar man buiten het vluchtelingenkamp op een paar honderd meter van Balata vluchtelingenkamp. Ze vertelt mij dat de Palestijnen verwachtten dat het een kleine oorlog zou zijn in de beginjaren van het conflict. Dat ze later weer terug naar hun land konden gaan. Als ik vraag wat het betekent voor haar om een vluchteling te zijn begint ze te vertellen over haar land in historisch Palestina. Zoals iedere andere vluchteling die ik heb gesproken ben je een Palestijnse vluchteling als je land je ten onrechte is afgenomen in wat nu Israel is: "I left home. All the land I own is there more beautiful than here. There are more trees. Orange trees. My father has a big piece of land there. He was a rich man because of the land. Olive trees. He was selling olives." Ze vraagt aan me of ik in Tel Aviv geweest ben. "There is a zoo in Tel Aviv, that is our land. They built a zoo on our land! Twenty years ago I visited Tel Aviv to see my fathers land, to see what happened. Together with my father. One week after the visit my father died of a heart attack..."

De olijfbom is een symbool geworden voor de Palestijnse bevolking van de verbinding met het thuisland. *"In view of its longevity, it is not surprising that the olive tree is most frequently singled out for this role"* (Bardenstein 1998: 28). Er wordt verondersteld dat de olijfbom tragedie zal overleven en zal blijven bestaan om het verhaal te vertellen. Sinds de Israëliëse bezetting van 1967 vinden in de Westelijke Jordaanoever dan ook veel olijfbomen-planten-campagnes plaats om deze symboliek uit te dragen van Palestijnse *rootedness* en *sumud* (standvastigheid): *"[...] an insistence upon remaining a defiant refusal to be uprooted"* (Bardenstein 1998: 29). Het verlangen naar 'the lost homeland' wordt onder andere uitgedragen middels verhalen, poëzie, muurschilderingen en afbeeldingen. Vaak gaat dit via het thema landschap.

De relatie met land is in de context van Palestijnse vluchtelingen een cruciaal element van hun identiteit. Land dat van hen is afgenomen. Land dat werd gebruikt voor het verbouwen van citroenen, amandelen, sinaasappelen en ander groente en fruit. Het leven draaide om land. Men wist hoe voor eigen voedsel te zorgen.

Palestijnen claimen hetzelfde territorium als home, als thuisland, als dat de Joden doen. Palestijnse vluchtelingen zien hun land – wat nu Israël is – als de plek waar hun waardigheid ligt. En zij zien het als rechtvaardigheid wanneer zij de mogelijkheid hebben om terug te gaan naar waar hun origine ligt. Sabeer vertelt mij wat het betekent om een Palestijnse vluchteling te zijn: *“Being a refugee, is being without a home. Being homeless [...] Refugee is a man with no father and mother. There is a big difference between refugee and non-refugee: we dont have our land.”* Wat het betekent om een vluchteling te zijn heeft alles met het verlies van land en het gevoel van *home* te maken.

4.1 Home verlaten

Palestijnen die zijn gevlucht ten gevolge van *Al - Nakbah* en vaak terecht zijn gekomen in vluchtelingenkampen hebben niet een vast traject van A naar B doorlopen. Palestijnse vluchtelingen hebben in verschillende dorpen gewoond, zijn ondergedoken in scholen of verbleven in de open lucht tot zij het vluchtelingenkamp bereikte.

Dit geldt ook voor de familie van Mahmoud die 13 jaar was in 1948 toen hij moest vluchten. De huiskamer van Mahmoud in Al Ein vluchtelingenkamp – waar ik het interview heb – is gevuld met familieleden, burens en vrienden. Er zitten twee vrouwen naast mij op de bank. Eén vrouw staat naast mij aan de andere kant van de bank. Naast Mahmoud op de bank zitten zijn twee zussen. Er zijn drie kuipstoeltjes in de kamer gezet waar mensen zitten. Er staan drie kinderen in de deuropening. Zakaria zit op de derde bank die hij deelt met twee mannen, een vrouw heeft plaats genomen op de leuning van de bank. Ondertussen worden er nog meer kuipstoeltjes gehaald, zo ook thee, koffie, cola en nootjes. Zakaria zegt dat ik maar gewoon mijn vragen moet stellen. Een tikkeltje ongemakkelijk vraag ik Mahmoud wat er gebeurt is in 1948, wat hij mij erover kan vertellen?

“When the Jews kicked us out of our houses in 1948 we had nothing. I was 13 years old. They told us to give up and not to fight. After four days, a few Palestinians with weapons decided to

fight. The Jews left our village [Amka]. But they came back the other day, with back up. They started shooting. We ran away. Nobody stayed in the village. Everybody fled. We lived for one month in the open area, under the olive trees. We were so afraid of them. We fled to Djet and stayed there for six months. From there we went to Kufr Jaseef where we stayed for four months. The military governance of the village asked all the people who fled to this village to meet in the town hall. There was a list with the names of 30 families. We were put on a truck and they sent us to Salem, close to Jenin. There was the Iraq army [defending Palestinians] and they asked us where we wanted to go. To Jordan or Lebanon. My family and 20 others, decided to go to Nablus [...] The salvation army told the Palestinians to leave town. They wanted to fight the Jewish army. To get them out of the village. But the Jews took over.”

De zus van Mahmoud voegt hieraan toe dat ze tijdens de vlucht van Amka naar Nablus is achtergelaten door haar familie in het grasveld halverwege de reis vanwege gebrek aan middelen om haar te onderhouden. Ze was een baby in die tijd. Toen ze achter werd gelaten en de familie ter voet verder trok begon ze heel hard te huilen. Mahmoud: *“My uncle went back to pick her up.”* Een man die bij de andere families hoorde die ook besloot om naar Nablus te gaan kan zich herinneren dat ze gedropt werden in Salem. Een soldaat tilde hem op en hij begon te huilen. Hij en zijn familie aten gras omdat ze moesten eten en er niets anders was.

De verhalen van massamoorden, bombardementen en andere terroristische acties maakten het dat de Palestijnen hun dorp en huis achter lieten. Mensen waren bang en op zoek naar veiligheid. Er moesten onderweg vaak belangrijke beslissingen worden gemaakt: wat laten we achter, wat nemen we mee en waar vluchten we naar toe? Feldman (2006: 24) heeft onderzoek gedaan naar de beleving van *home* van Palestijnse vluchtelingen woonachtig in Gaza. Zij geeft aan *“The chaos of the hijra [de reis] —as this experience is known—is reflected in the stories that people tell about their experiences. Fear, danger, hunger— these are the dominant tropes in all the stories of the hijra I heard in Gaza.”* Dit geldt ook voor mijn eigen informanten. Voor de familie van Mahmoud gaat het zelfs zo ver dat er besloten is om zijn kleine zusje achter te laten. Wanneer mensen hun verhaal vertellen van 1948 worden vaak verschillende namen van dorpen genoemd. Maar ook open gebieden en gebouwen waar men kort verbleef, constant op zoek naar een veilig bestaan. De ervaringen van mensen die vluchtten in 1948 zijn hiermee vergelijkbaar maar tegelijkertijd erg persoonlijk. Wanneer

vluchtelingen over thuis praten, over hun plek van origine is er één hele sterke overeenkomst: het verlangen ernaar.

4.2 Het verlangen naar *home*

Kinderen spelen met een vlieger en een bal in de stoffige straatjes van Askar vluchtelingenkamp. De straatjes die vol liggen met open gescheurde en aangevreten vuilniszakken, bergjes zand, rommel en ander afval. Jongeren hangen in de straten tegen de muur en praten, houden het komen en gaan van mensen in de gaten. Een oude vrouw zit op een tapijtje voor haar huis in een traditionele Palestijnse lange jurk met achter haar de landkaart van historisch Palestina omgeven door prikkeldraad die op de muur is geschilderd. Ze heeft een bruine gebedsketting in haar hand en is in gedachten. Ik hang met Ruru uit het raam. Ruru komt van de village net buiten Nablus. Daar was het leven beter dan hier. Haar man is in het vluchtelingenkamp geboren. Zijn familie komt uit Jaffa: “If my mother in law remembers her house in Jaffa, she starts to cry.”

Het bijzondere aan Palestijnse vluchtelingen in de Westelijke Jordaanoever is dat ze relatief dichtbij hun voormalige huizen wonen. *In the first years after the Nakba, this proximity was even more pronounced, given the relative porousness of the border* (Feldman 2006: 18). De politieke condities tussen Israel en Palestina zijn echter sinds de tweede *Intifada* erg verslechterd. Na de tweede *Intifada* zorgde Israel voor een sluiting van grenzen en een moeilijk bereikbaar Israel voor Palestijnen. Mijn informanten hadden vaak een baan in Israel en reisden op en neer tussen de Westoever en Israel naar hun werk, dit is nu bijna geen optie meer. Eén van de vluchtelingen die ik heb gesproken noemt Nablus na de *Intifada* een *closed area*. De bouw van de apartheidsmuur, de vele checkpoints en het verplicht aanvragen van vergunningen voor het reizen naar Israel maken het er niet makkelijker op.

Hannerz (2002: 218) geeft aan dat *home* een gecompliceerd concept is en lastig te definiëren. Hij geeft aan dat mensen vaak meer aan thuis denken wanneer zij weg zijn, weg gaan of weg zijn geweest. Dit kan weg zijn in de zin van reizen en toerisme, maar ook migratie en ballingschap. Weg zijn van huis heeft in die zin een bijzondere betekenis in de context van Palestijnse vluchtelingen: Palestijnse vluchtelingen zijn weg van hun thuis zonder dat dit een vrijwillige keuze was en worden daarbij ook nog eens weggehouden van hun thuis – zij hebben zelden een mogelijkheid om terug te gaan. Zo ook Tamer van 65 jaar, woonachtig in

Balata vluchtelingenkamp. Hij was 1 jaar toen hij vluchtte met zijn familie uit Jaffa in 1948. Hij vertelt: “15 years ago I went to Israel to visit my house. That is the last time I saw my house. There are Jewish people living there now. I was very sad to see my house. I spoke with them, they said this house is theirs. I had to stay in front of the house. I wasn’t allowed to enter.” Feldman (2006:10) geeft aan dat sinds 1948 de meerderheid van de Palestijnen niet in staat zijn geweest toegang te verkrijgen tot de plaatsen die ze als thuis beschouwen. “Home, in the sense both of the personal space of house and village and of the national homeland, has been exceedingly vulnerable in Palestinian experience” (Feldman 2006: 10). Dit heeft dus voornamelijk te maken met het feit dat weinig Palestijnen de mogelijkheid hebben om hun originele thuis te bezoeken en van hun huizen worden weggehouden.

De Palestijnse vluchteling heeft niet een vrije keuze gehad om te vluchten. Zij werden gedwongen om hun huizen te verlaten of vluchten uit angst. Verplaatsing vond plaats naar (vaak) uiteindelijk een vluchtelingenkamp. Hannerz (2002: 223) legt uit dat vooral wanneer de keuze om thuis te verlaten niet een vrije keus was, deze verplaatsing vergezeld wordt met pogingen van vervanging, van een reconstructie die zoveel mogelijk weg heeft van thuis. Feldman (2006: 13-14) sluit zich in die zin bij Hannerz (2002) aan, Feldman (2006) geeft aan dat *displacement* – net zoals *home* – een proces is die gekenmerkt wordt door herhaling.

In het kamp zijn de mogelijkheden met betrekking tot reconstructie gelimiteerd in de zin dat Palestijnse vluchtelingen niet hun eigen stukje land met olijfbomen en dieren kunnen reconstrueren. Hoe dan ook doet men zijn best. De binnenkant van de woningen van vluchtelingen zien er vaak (afhankelijk van de economische gesteldheid van de familie) modern en mooi uit, met grote keukens en een overvloed aan banken, fauteuils en stoelen. Verschillende vluchtelingen houden dieren op het dak van hun woningen of in een gedeelte van de benedenverdieping van het huis. Hannerz (2002: 223) geeft daarnaast als voorbeeld dat sociale relaties een voorbeeld zijn van de reconstructie van *home*, al dan niet relaties met dezelfde mensen, of zelfde soort mensen. Zoals verteld in hoofdstuk 3, is de sociale integratie in het kamp erg sterk. Er wordt een sterk gevoel onder deze groep vluchtelingen gedeeld: namelijk de gedeelde ervaring van het vluchteling zijn: van afgenomen land, en van hoop op terugkeer.

Al is in het vluchtelingenkamp een soort thuis gecreëerd, het is niet thuis. Het kan hun thuis niet zijn omdat het land in het kamp niet hun land is, en hun thuis hen ten onrechte is afgenomen. In Israël ligt hun waardigheid. Al is men bewust van de verandering van hun huis en land - Imad: *“My home is destroyed now, it is a garden with flowers.”* Maar men wil de mogelijkheid om terug te keren naar huis, Imad: *“This land belongs to me. Home is inside our hearts.”* Het thuisgevoel is een erg sterk gevoel. En in het geval van Palestijnse vluchtelingen ook nog eens kwetsbaar. Men haalt hoop en moed uit thuisgevoelens. Thuis is in die zin een mooie herinnering.

4.3 Paradijs

Mensen kunnen zich bevinden in ballingschap en in ellendige condities. Deze conditie zal ervoor zorgen dat beelden en gedachten van hun authentieke *roots* niet bepaald overeen komen met de eigentijdse realiteit (Hedetoft en Hjort 2002: viii). Vaak wordt door de Palestijnse vluchtelingen hun thuis vergeleken met het paradijs. Er wordt een idealistisch beeld geschept van het verleden. Feldman (2006: 18) noemt het een mate van nostalgie die te maken heeft met de extreme vorm van *displacement*: *“The dramatic break produced by dispossession, and the extremely difficult conditions in which people found themselves afterwards, make it seem inevitable that Gazan reflections on home before 1948 would be colored with a degree of nostalgia”* Wanneer ik een gesprek heb met een jonge student –Amir- van 21 jaar, geboren in Balata vluchtelingenkamp voegt zijn moeder (ook geboren in Balata vluchtelingenkamp) zich erbij: *“I want to go back to Haifa. It is my right to go back. In Haifa is paradise. Here in this situation, there is no paradise.”* Ze heeft echter nooit haar originele huis kunnen bezichtigen. Ook Amir hoopt om terug te gaan naar Haifa en ook hij heeft nooit zijn originele huis kunnen zien. Maar ze zijn het er over eens dat het leven daar beter is.

Veel Palestijnse herinneringen staan in het teken van nostalgie. Feldman (2006: 19) refereert aan Carol Bardensteun die verhalen in Palestijnse kookboeken analyseert die geproduceerd zijn in ballingschap: *“The stories in the book, she suggests, have a generic quality that creates “a nostalgic representation of ‘back home’ as a place of idealized, simplistic harmony and coexistence, in which explicit mention of the rupture and dislocation is avoided.”* Volgens Julie Peteet (in Feldman 2006: 19) is deze nostalgie een overlevingsmechanisme: het hercreëren van een gevoel van veiligheid. Peteet is van mening dat doordat men een selectief gereconstrueerde herinnering produceert met betrekking tot het verleden, er een narratieve

basis gelegd wordt gelegd, deze zorgt voor de vaststelling van vertrouwen. Palestijnse vluchtelingen refereren naar het verleden als een zeker en sterk gevoel van veiligheid. Een reden waarom het recht op terugkeer zo sterk wordt uitgedragen.

Deleuze en Guattari (in Feldman 2006: 17) wijzen erop dat *home* nooit zomaar beschikbaar is maar altijd geproduceerd en afgebakend moet worden. De mensen die op jonge leeftijd gevlucht zijn vanuit historisch Palestina vertellen in dezelfde geuren en kleuren over hun *homeland* als de generaties die geboren zijn in de kampen. Tijdens het fotografieproject wordt het volgende mij door één van de studenten verteld wanneer het over *home* gaat: “*My original is in Jaffa. Even though I never saw this place. We got to have our life back. We want justice. It’s ours. You got what is yours. My grandfather lived there. He had many orange trees.*” Hij kan precies vertellen hoe het leven en werk vroeger om land draaide: land betekende voedsel op tafel voor de kinderen. Hij vertelt mij dat zijn opa om zes uur in de ochtend zijn dag begon met oogsten. “*We use storytelling to not forget this.*” Het wordt tot in de kleinste details doorverteld, generatie op generatie. Ook deze jonge student zal het aan zijn kinderen vertellen: “*It will not die.*” Met name de herinnering aan de mogelijkheid van zelfvoorzienend zijn heeft een belangrijk aandeel in het idee van de mensen wat zij als *home* beschouwen (Feldman 2006: 21).

Home is naast een mooie herinnering, een bron van strijd. Mensen vechten voor hun thuis, en tegen de disconnectie van hun thuis. Palestijnse vluchtelingen claimen het recht op thuis. Ali denkt elke dag aan terug gaan: “*Every day thinking about going back. Hope to get back to our land.*” Palestijnse vluchtelingen zijn hiermee verwickeld in een gezamenlijke strijd voor hun recht op terugkeer.

4.4 The Right of Return

Het verlangen naar *hun* land is vastgelegd in *the right of return* zoals in de VN Resolutie 194 is beschreven. “*General Assembly Resolution 194 remains largely a symbol of the Palestinians' demand to be allowed to return to their homes and lands in what became known as Israel*” (Abu Zayyad 2009: 7). De vluchtelingenkaart is het officiële document dat aantoont dat de origine van Palestijnse vluchtelingen historisch Palestina is. Het is enerzijds de erkenning van vluchteling zijn en de UNRWA services die daarmee gepaard gaan, en anderzijds hun tastbare bewijs van recht op terugkeer naar hun thuisland. Zonder de

vluchtelingenkaart wordt je niet erkend door de Verenigde Naties als vluchteling. Daarnaast is in internationale wetgeving vastgelegd dat burgers het recht hebben om te vluchten uit een conflictgebied, zij hebben het volste recht om te vluchten om hun leven te redden, maar ook om terug te gaan wanneer het gebied weer veilig is (Abu Zayyad 2009: 7). Dit is echter niet toepasbaar op de Palestijnse vluchtelingengemeenschap.

De strijd om het recht op terugkeer is een Palestijnse nationale strijd geworden (Abu Zayyad 2009: 8). Dr. Saeb Erekat – hoofd van de PLO onderhandelingsafdeling – geeft in een interview met Omar Karmi (2008: 115) voor het *Palestine-Israel journal* aan: *“The refugees’ right to return is a national right and an individual right. The right of the individual refugee is to decide: to go back to Israel proper or to the Palestinian state; they should have options. But a nation cannot give up this right, because it is also an individual right and is provided for by international law. There has to be a just solution based on UN Resolution 194.”* Deze strijd en daarmee de hoop op een recht op terugkeer opgeven wordt als verraad gezien. De wens om terug te gaan is sterk geweest, blijft sterk en zal sterk blijven. Al zou het maar mogelijk zijn om hun originele huis te bezoeken. *“There is not a single Palestinian who, deep down inside or purely out of choice, would give up the right of return”* (Abu Zayyad 2009: 8). De *right of return* zit diep geworteld in de ziel van de Palestijnse vluchteling. Iets wat iedere vluchteling die ik heb gesproken ziet als een principe van rechtvaardigheid. Zo ook Mahmoud: *“The Jews have no right in this land. They are thieves who took over our country. They stole it, and live there now. I am claiming on my right of return: we are going back but we don’t know when. But we are going.”* De overname van land door de Zionistische beweging wordt als een onrechtvaardige onderneming gezien door de Palestijnen. Zij zijn het slachtoffer, hun waardigheid is aangetast en hun waardig manier van leven wordt belemmerd. Zij kunnen dit terug krijgen door te claimen op hun recht op terugkeer. Dit gevoel wordt sterk gedeeld onder de Palestijnse gemeenschap.

De sleutel is het ultieme tastbare symbool van Palestijnse vluchtelingen voor hun hoop en recht op terugkeer. In de beginjaren hield men de sleutel bij zich, met als idee: zodra het gevecht over is gaan we weer terug naar onze huizen. Tegenwoordig heeft de sleutel een ander karakter. Feldman (2006: 17) noemt het de transformatie van ‘item of use’ naar ‘object of memory’. Imad heeft de sleutel van zijn familiehuis: *“If I don’t achieve to go back, I give the key to my children.”*

Amar – manager van de drie vluchtelingenkampen - vertelt mij hoe er opties bespreekbaar waren om Palestijnse vluchtelingen naar het noorden van Irak, China of Canada te sturen, omdat daar veel leeg land zou zijn. Daar het gaat het niet om geeft Amar aan: *“The fair solution is reserving dignity.”* En die waardigheid ligt waar hun origine ligt, in wat nu Israel is. De Palestijnse vluchtelingensituatie wordt in die zin niet begrepen door de internationale gemeenschap die nu vooral aandringt op een twee staten oplossing vervolgt Amar. “Wat gebeurt er dan met de Palestijnse vluchtelingen in de Westelijke Jordaanoever?” Vraagt hij zich hardop af. Het vluchtelingenkamp is niet hun *homeland*: *“They don’t understand the Palestinian refugeesituation.”* Van de oude generatie – die daadwerkelijk gevlucht is in 1948 – is nog ongeveer 5 procent in leven. Generaties vluchtelingen worden hier geboren. Maar: *“The right of return is embedded in our souls. We remember it. Everyone knows. I am from Haifa, I am born in Balata, my father is born in Balata. But I know my house is in Haifa. It is the hope for everyone to return.”* Amar geeft aan dat degene die het land niet hebben gezien wellicht meer toegewijd zijn aan hun homeland dan de oudere generatie.

Deze toewijding aan het thuisland is met name zichtbaar door het fenomeen martelaarschap wat prominent aanwezig is in het leven in Nablus. Mensen gaan ver voor hun thuisland, zo ver dat zij bereid zijn om te sterven voor hun land, voor hun recht op terugkeer, voor de vrijheid van Palestina.

4.3 Martelaarschap

Al is nog enkel een paar procent in leven van de generatie vluchtelingen die daadwerkelijk gevlucht is uit wat nu Israel is, wordt de strijd voor de vrijheid van Palestina misschien nog wel sterker uitgedragen door de (jongere) generaties die hier geboren zijn. Dat is met name zichtbaar door de vele martelaars die de stad Nablus – en voornamelijk de vluchtelingenkampen – kent. In het dagelijks leven van Nablus is er geen ontkomen aan de zichtbaarheid van martelaarschap. Overall hangen posters: op de markt, op de muren in en buiten de kampen, in winkels, aan lantaarnpalen, et cetera. Van kleine zwart wit posters tot gedenkstenen en tot enorme kleurvolle en bewerkte billboards. In de woningen van Palestijnse vluchtelingen ben ik ook vaak foto’s tegen gekomen van martelaars. Elke familie heeft namelijk wel een zoon, neef, vriend of kennis die een martelaar is. Veel jonge mensen zijn gestorven in de strijd tegen de vrijheid van Palestina tijdens de *Intifada’s*.

Als ik een meubelwinkeltje bezoek in Al Ein vluchtelingenkamp met Zakaria en daar aan een kopje koffie zit, komt er een man binnenlopen. Hij steekt een sigaret op en zet een kind bij hem op schoot. Hij vraagt aan mij of ik de film Paradise Now heb gezien? Het gaat over martelaars. Zijn zoon blijkt een martelaar te zijn. Hij is gedood toen hij 32 jaar oud was. Of ik anders straks mee kom naar zijn huis voor een kopje thee? We lopen via een trap zijn huis binnen die aan de rand van het vluchtelingenkamp staat. In de hal doemt een enorme poster op die van grond tot plafond reikt en toch zeker 1 meter breed is met een afbeelding van zijn zoon erop. Er liggen drie rode kussens onder die de vorm van een roos hebben. We moeten ons door een deurtje murmen alsof we een grot ingaan. Maar daar verschijnt een mooie kamer. Er staat een gouden moskee op de glazen kast die vol staat met servies. Ik kijk ernaar en herken de moskee. Hakim zegt: "My son in law made it in when he was in prison. It is the Al Aqsa mosque in Jerusalem." Hakim vertelt verder over zijn zoon. Hij werkte in de bouw en is in 2002 neergeschoten. Hij ging met wat vrienden naar de oude stad van Nablus om samen te komen. "He wanted to die as a martyr. He said that to me." In de oude stad werden ze omsingeld en zijn ze aangevallen met helikopters van het Israëliëse leger. Ze kwamen van alle richtingen geeft hij aan. Helaas heeft hij drie kinderen achter gelaten. Ik vraag aan hem wat het betekent om een zoon te hebben die een martelaar is: "All of the pride to have a martyr in the family. It is the best way to die."

Het woord *martyr* stamt af van de Griekse term voor *witness*, in de zin van: 'a witness to one's faith'. In de meeste gevallen is martelaarschap niet enkel een getuigenis van iemands betrokkenheid en toewijding maar ook een optreden van een religieuze daad, specifiek een daad van zelfopoffering (Juergensmeyer 2003: 170). Martelaarschap kent een lange geschiedenis, met als ultiem voorbeeld Jezus Christus binnen het Christendom. Martelaars in Nablus zijn gestorven voor de vrijheid van Palestina. Een heldendaad waar de nabestaanden alleen maar trots op kunnen zijn en vol lof over spreken. Martelaarschap in Nablus hangt mijn inziens meer samen de strijd voor een vrij Palestina dan vanuit geloofsovertuiging.

Religie speelt daarentegen wel een belangrijke rol. Het kan gezien worden als een onderliggende 'kracht' van martelaarschap. Religie geeft men namelijk hoop. Men heeft geen angst om te sterven – men gelooft in leven na de dood. In de koran staat bijvoorbeeld de volgende vers: "*the martyr is not dead, but lives on*" (Allen 2002: 34). Dit wordt met name

duidelijk door wat Imad mij vertelt wanneer ik voor de tweede keer een interview met hem heb, deze keer in *Al Najah* Universiteit in Nablus:

“Every martyr is related to home. To our land. They die because of their right to defend their country. Martyrs are protected by the living people. I regard them as the first line in community. They sacrifice for land. This is the most pure form to die. Dying to defend his country and the people. Martyrs are dead, but not according to our religion. They are living in heaven. [...] I want to be a martyr, not because I like to die. I want to sacrifice to make others live. [...] Why Jesus died? He sacrificed for humanity. It is the same.”

Allen (2002: 34) geeft aan dat een martelaar een term is die Palestijnen gebruiken om mensen te beschrijven die zijn overleden vanwege de Israëlische bezetting in de Westelijke Jordaanoever en Gaza. Verzet tegen de bezetting en opoffering voor de strijd wordt zeer geprezen en op allerlei plekken herdacht. Het beeld wat we via de media meekrijgen over martelaarschap is voornamelijk zelfmoordterrorisme. Een martelaar in de ogen van Palestijnen kan ook iemand zijn die om komt bij een bombardement van zijn huis. Allen (2002: 34-35) laat met een voorbeeld zien hoe ver martelaarschap van het beeld dat de media schetst kan staan: *“When Amjad Faraj died of cancer last October, his poster went up all over Deheisha refugee camp [in Bethlehem] , announcing the passing of “the Martyr of Suffering and Political Prisoners”. Although he had not died directly as a result of the occupation, he had been injured and imprisoned as an activist during the first intifada. Camp residents believed that offering him the status of “martyr” was a way of honoring him, and providing his family solidarity and support. “*

Martelaarschap kan gezien worden als vorm van nationale strijd. Belangrijk is dat deze mensen herinnerd en geprezen worden. En dit gebeurt middels de vele zichtbare afbeeldingen van martelaars, zowel binnens- als buitenshuis. Martelaars worden gezien als helden. *“Palestinians point out that no nation would let itself be occupied without fighting back”* (Allen 2002: 37). Zij staan op tegen de Israëlische bezetting. Daarom is bijvoorbeeld ook gevangenschap onder Palestijnse jongeren in Nablus iets om trots op te zijn. Veel jongeren hebben hun tienerjaren in de gevangenis doorgebracht, vaak vanwege het gooien van stenen. *“To throw a stone is to be ‘one of the guys’; to hit an Israeli car is to become a hero; and to be arrested and not confess to having done anything is to be a man”* (Daoud Kuttub in Khalili

2007: 195). Mensen zijn trots dat ze in gevangenschap hebben geleefd, en trots als ze kunnen sterven als martelaar. *“In the face of a massive, highly trained and well-equipped Israeli army, and in the absence of an organized army of their own, few feel like they can do anything to control their lives and futures. A common observation here is that Israeli occupation can kill anyone, anytime, whether you're sitting at home watching TV, or out shooting at settlements.”* (Allen 2002: 37). Als martelaar (of gevangene) heb je iets gedaan tegen de bezetting, ben je opgekomen voor het recht, voor het land. Het vernietigen van hoop blijkt niet mogelijk. Tegen de ongekende hoop van Palestijnse vluchtelingen is geen leger opgewassen.

5. Conclusie

Mijn thesis heeft geworsteld met spanningen tussen tijdelijkheid en langdurigheid en slachtofferschap en *agency* en het gevoel van *home* en het belang van land in de context van Palestijnse vluchtelingen in Nablus, Westelijke Jordaanoever.

Vluchtelingenkampen in de Westelijke Jordaanoever zijn opgericht ten gevolge van *Al – Nakbah*. Tijdens de *Nakbah* raken meer dan 700.000 Palestijnen ontheemd. Vandaag de dag zijn er echter meer dan 5 miljoen Palestijnen vluchtelingen, zij leven voornamelijk in de Palestijnse gebieden en omliggende buurlanden. In 1948 worden tentenkampen opgericht door diverse humanitaire organisaties om Palestijnse vluchtelingen op te vangen, waar in 1949 door de Verenigde Naties de UNRWA in het leven wordt geroepen om zorg te dragen over Palestijnse vluchtelingen en de vluchtelingenkampen in het Midden - Oosten. Eveneens opgericht als tijdelijke organisatie, is deze na ruim 60 jaar nog steeds actief.

Vluchteling ben je voor een bepaalde periode, er wordt een oplossing voor je gezocht: je integreert waar je naar toe gevlucht bent, integratie in een derde land of terugkeer (Peteet 2005: 21-22). Vluchtelingenkampen en vluchteling *zijn* is hiermee in principe een tijdelijk fenomeen. Maar vluchtelingen in Nablus zijn al vluchteling voor meer dan 60 jaar. Daarbij geven Palestijnse vluchtelingen – als enige vluchtelingengroep ter wereld - hun vluchtelingenstatus door aan de kinderen. En die kinderen naar aan hun kinderen. Hiermee blijft de vluchtelingenpopulatie groeien. Dit heeft voornamelijk te maken met het feit dat de Palestijnse vluchtelingen onder het UNRWA mandaat vallen – dit mandaat hanteert een andere definitie van vluchteling *zijn* dan de UNHCR. Daarbij heeft de UNRWA het niet in zich om een oplossing te zoeken voor Palestijnse vluchtelingen en hiermee behouden zij hun vluchtelingenstatus.

Palestijnse vluchtelingen claimen hun recht op terugkeer middels resolutie 194 van de Verenigde Naties en zijn verre van bereid deze op te geven, zij zien hun recht op terugkeer als enige rechtvaardige oplossing. Ik wil hier nog één keer de vraag neerzetten die Habib (2007: 1116) zichzelf stelt. De vraag die zo prikkelend is: “*Why should the law of return (allowing any Jew from any part of the world to claim Israeli citizenship) stand and not the right of return (advocating for the return and compensation for all Palestinians and their families*

displaced by the 1948 and 1967 wars)? Why not honor both?” Wanneer Palestijnse vluchtelingen hun vluchtelingenstatus zouden verliezen (middels integratie), laten ze hiermee hun recht op terugkeer als vluchteling in de steek. Hier bevindt zich een grote mate van complexiteit aangezien Israël vluchtelingen en hun nakomelingen weigert op te nemen in Israël omdat het dan Israël als Joodse staat zou bedreigen.

Het vluchtelingenlabel of de term *refugeeness*, zoals Khosravi (2011) hanteert komt niet overeen met wat ik in het onderzoeksveld heb gezien. Natuurlijk zijn Palestijnse vluchtelingen slachtoffer, ze zijn vluchteling, hun huis en land is hun afgenomen. Daarnaast – vluchteling of niet – zijn zij slachtoffer ten gevolge van de Israëlische bezetting. De bezetters zijn machthebbers en Palestijnen leven ‘onder’ het bevel van de machthebbers. Maar ik ben het eens met Colson (2007) die aangeeft dat een kritische houding tegenover het vluchtelingenlabel genoodzaakt is. Onderzoek naar vluchtelingenproblematiek vraagt om een *open mindedness* (Colson 2007: 325). Een individu is niet te versimpelen tot enkel vluchteling. Palestijnse vluchtelingen delen dan wel gedeelde ervaringen van leven in ballingschap maar een vluchteling is een persoon. Een persoon met eigen waarden en normen die in staat is keuzes te maken, te evaluaeren (Taylor 1985), hoe beschadigt dit ook kan raken in de praktijk. Modood (2007) sluit hier mooi op aan, die aangeeft dat mensen niet enkel één identiteit hebben. Wanneer wij een groep mensen een bepaalde identiteit toekennen wordt daaraan tevens een bepaalde verwachting toegekend. Om de term *refugeeness* er nog maar eens bij te pakken, het stereotype vluchteling: arm, zielig en getraumatiseerd. Hoe wij groepen zien – in dit geval een groep vluchtelingen - hoeven zij zelf niet te omarmen. Palestijnse vluchtelingen, voelen zich vluchteling maar zij zijn meer dan dat. Zij zijn personen met hoop, met kracht en levenslust. Personen die willen leven in de best mogelijke omstandigheden. Het vluchtelingenkamp is hiermee niet enkel een plek waar mensen afwachten. Vluchtelingenkampen hebben een dubbele betekenis. Het zijn zowel plaatsen van armoede en marginalisering als van opvallende creativiteit (Peteet 2005: 1).

Het vluchtelingenkamp wordt door de vluchtelingen – na 60 jaar - nog steeds als een tijdelijke plek gezien. Hun permanente plek, hun thuis, is in historisch Palestina. Een Palestijnse vluchtelingen zijn betekent namelijk het volgende: ten eerste is land je ten onrechte afgenomen en ten tweede wordt *the right of return* als vanzelfsprekend door vluchtelingen aangenomen. Ondanks de permanente structuren, faciliteiten en ontwikkelingen wordt het

kamp niet als permanente plek gezien. Kampen zijn geen kampen meer, het lijken moementeel wijken van de stad Nablus met hun eigen voorzieningen (winkels, gezondheidszorg, educatie) maar dit wordt door vluchtelingen niet zo gezien. De permanentheid wordt in die zin niet geaccepteerd door Palestijnse vluchtelingen. Dit betekent echter niet dat ze niet kunnen werken aan een zo waardig mogelijke manier van leven in de context van het kamp en deze continu verbeteren. Zo worden er door vluchtelingen huizen gebouwd buiten het kamp, worden er eigen organisaties gestart binnen het kamp, wordt er gestudeerd, worden wegen, huizen en voorzieningen in het kamp wanneer nodig gerenoveerd, et cetera. Alle ontwikkelingen die binnen het vluchtelingenkamp plaatsvinden zijn in die zin welkom zolang het geen alternatief is op hun recht op terugkeer. Palestijnse vluchtelingen zijn namelijk continu op zoek naar een waardige manier van leven. Zij willen hun leven in het kamp verbeteren. Zij zien het als een keuze tussen iets doen en niets doen. En ze doen iets. Palestijnse vluchtelingen zijn het er over eens dat elke vorm van ontwikkeling menselijk en logisch is.

Ondanks dat het vluchtelingenkamp door vluchtelingen niet als permanente plek wordt gezien lijken de ontwikkelingen in het kamp daar tegenin te gaan. Dit wordt echter niet als tegenstrijdig ervaren door de vluchtelingen. Men is op zoek naar een zo waardig mogelijk manier van bestaan, van leven. Dit neemt echter niet hun hoop, verlangen en recht op terugkeer weg. Een Palestijnse vluchteling zijn is hopen en claimen op terugkeer naar huis, iedere dag. Zelfs al wordt de hoop door sommige mensen als onmogelijke hoop gezien. Hoop houdt hun sterk.

Thuis is een mooie herinnering voor Palestijnse vluchtelingen. Peteet (in Feldman 2006: 19) is van mening dat doordat men een selectief gereconstrueerde herinnering produceert met betrekking tot het verleden, er een narratieve basis gelegd wordt gelegd, deze zorgt voor de vaststelling van vertrouwen. Palestijnse vluchtelingen referen naar het verleden als een zeker en sterk gevoel van veiligheid. Een reden waarom het recht op terugkeer zo sterk wordt uitgedragen. Wellicht een idealistische herinnering, maar ook sterk genoeg voor een bron van strijd. Een gezamenlijke strijd. Het recht op terugkeer loopt als een rode draad door de vluchtelingenproblematiek en is een sterk gegeven wat vluchtelingen onderling bindt. De recht op terugkeer wordt als de waarheid ervaren door Palestijnse vluchtelingen, als vorm van rechtvaardigheid. De hoop dat de dag dat ze zullen terugkeren zal aanbreken is sterk. De

vraag is alleen wanneer? Men heeft namelijk een somber toekomstbeeld. Zolang overleg met Israël niet voortgezet wordt, illegale nederzettingen in de Westelijke Jordaanoever door blijven gaan, mensenrechten geschonden worden, de verdeling en ontrouw van eigen politiek en gebrek aan internationale steun een issue blijven laat de oplossing nog lang op zich wachten. Aan de andere kant is de hoop van Palestijnse vluchtelingen zo sterk en krachtig dat ik deze alleen maar met hen kan delen.

Tot slot

Ik vraag met deze thesis aandacht voor een vergeten groep vluchtelingen. De grootste groep vluchtelingen, en de langst lijdende groep vluchtelingen. Eén van de vluchtelingen tijdens het fotografieproject in Balata vluchtelingenkamp gaf mij positieve energie toen mij aan het einde van het onderzoek de frustratie en het onrecht steeds hoger kwam te zitten:

“I don’t want your money or your food. I want us to hear. Be our voice. [..]. It is important to have people like you, people who will tell the truth.”

Met mijn onderzoek hoop ik een bijdrage te hebben geleverd aan de complexiteit van de problematiek rondom Palestijnse vluchtelingen en een poging doen om dit te begrijpen. Hoe diep geworteld de recht op terugkeer zit bij Palestijnse vluchtelingen en hoe de internationale gemeenschap pogingen doet om hier mee aan de slag te gaan lijkt te verwaarlozen.

Waarom worden wij niet gehoord? Al mijn informanten snappen het niet. Ik lees de ongelooft in de wate oge van oude generaties. De frustratie bij een iedere vluchteling, maar ik lees ook de hoop. De hoop dat het goed komt. Er is mij meerdere malen gevraagd waarom *mijn* regering zich tegen Palestina keert. Ik probeer duidelijk te maken dat stap voor stap er meer aandacht voor het conflict komt. Denk aan kamervragen over producten uit Joodse nederzettingen, van Agt met zijn kritiek op de Israelische besetting van Palestijnse gebieden. Maar de weg is lang, en heeft al zo lang geduurd.

Ik heb mijn thesis de titel *Living on Hope* gegeven omdat het hoop is wat Palestijnse vluchtelingen sterk houdt. Het is uit hoop waar zij kracht vandaan halen. Men is eensgezind wat betreft hoop hebben op een vrij Palestina. Hoop op terugkeer naar hun thuisland. Zonder hoop kun je tenslotte niet leven.

Bibliografie

AbuZayyad, Ziad

2009 The Refugee Question: Between the Political Solution and Exercising the Right of Return. *Palestine – Israel journal*, vol. 15 (4) pp7-13

Al Hussein, Jalal en Riccardo Bocco

2010 The Status of the Palestinian Refugees in the Near East: the Right of Return and the UNRWA in Perspective. *Refugee survey quarterly*, vol. 28 (2-3) pp260-285

Allen, Lori

2002 There Are Many Reasons Why: Suicide Bombers and Martyrs in Palestine. *Middle East report*, vol. 0 (223) pp34-37

Akram, Susan M.

2002 Palestinian Refugees and Their Legal Status: Rights, Politics, and Implications for a Just Solution. *Journal of Palestine Studies XXXI*, no. 3 pp36-51

Atkinson, Robert

1998 *The Life Story Interview*. Thousand Oaks: Sage

Bardenstein, Carol

1998 Threads of Memory and Discourses of Rootedness: of Trees, Oranges and the Prickly-Pear Cactus in Israel/Palestine. *Edebiyat: a journal of Middle Eastern literature*. Vol. 8 (1) pp1-36

Bickerton, Ian J.

2009 *The Arab-Israeli Conflict: a History*. Reaktion Books: London

Chatty, Dawn

2010 Palestinian Refugee Youth: Agency and Aspiration. *Refugee survey quarterly*, vol. 28 (2-3) pp318-338

Colson, Elizabeth

2007 Linkages Methodology: No Man Is an Island. *Journal of refugee studies*, vol. 30 (2) pp320-333

DeWalt, Kathleen M. en Billie R. DeWalt

2011 *Participant Observation: a Guide for Fieldworkers*. Altamira Press: United Kingdom

Feldman, Ilana

2006 Home as a Refrain. Remembering and Living Displacement in Gaza. *History and memory*, vol. 18 (2) Pp10-47

Gabiam, Nell

2012 When "Humanitarianism" Becomes "Development": the Politics of International Aid in Syria's Palestinian Refugee Camps. *American anthropologist*, vol. 114 (1) pp95-107

Goddard, Brenda

2010 UNHCR and the International Protection of Palestinian Refugees. *Refugee survey quarterly*, vol. 28 (2-3) pp475-510

Habib, Jasmin

2007 Both Sides Now: Reflections on the Israel/Palestine Conflict. *Human rights quarterly*, vol. 29 (4) pp1098-1118

Hannerz, Ulf

2002 *Where We Are and Who We Want To Be*. In: *The Postnational Self: Belonging and Identity*. Minneapolis, University of Minnesota Press

Hedetjoft, Ulf en Mette Hjort

2002 *The Postnational Self: Belonging and Identity*. Introduction. Minneapolis, University of Minnesota Press

Juergensmeyer, Mark

2003 *Terror in the Mind of God: The Global Rise of Religious Violence*. Hoofdstuk 9: Martyrs and Demons. University of California Press: Berkeley

Karmi, Omar

2008 The Question of Refugees Is the Essence of the Palestinian Question: An Interview With Dr. Saeb Erekat. *Palestina-Israel journal*, vol. 15/16 (4/1) pp114-119

Khalili, Laleh

2007 *Heroes and Martyrs of Palestine: The Politics of National Commemoration*. Hoofdstuk 8: Commemoration in the Occupied Palestinian Territories. Cambridge University Press: London.

Khosravi , Shahram

2011 *Illegal Traveller: An Auto-Ethnography of Borders*. Palgrave Macmillan: United Kingdom

Modood, Tariq

2007 *Multiculturalism*. Polity press: UK en USA

Montclos, Marc-Antoine Perouse de en Peter Mwangi Kagwanje

2000 Refugee Camps or Cities? The Socio-Economic Dynamics of the Dadaab and Kakuma Camps in Northern Kenya. *Journal of refugee studies*, vol. 13 (2) pp205-222

Misselwitz, Philipp en Sari Hanafi

2010 Testing a New Paradigm: UNRWA's Camp Improvement Programme. *Refugee survey quarterly*, vol. 28 (2-3) pp360-388

Peteet, Julie

2005 *Landscape of Hope and Despair: Palestinian Refugee Camps*. University of Pennsylvania Press: Philadelphia

Plonski, Sharri

2005 Developing Agency Through Peacebuilding in the Midst of Intractable Conflict: The Case of Israel and Palestine. *Compare*, vol. 35(4) pp393-409

Rosenfeld, Maya

2010 From Emergency Relief Assistance to Human Development and Back: UNRWA and the Palestinian Refugees, 1950-2009. *Refugee survey quarterly*, vol. 28 (2-3) pp286-317

Rowley, Gwyn

1992 Palestinian Refugees: Empirical and Qualitative Considerations. *Geojournal*, vol. 27 (2) pp217-227

Rowley, Charles en Michael Webb

2007 Israel and Palestine: The Slow Road to Peace or the Fast Track to Mutual Annihilation. *Public choice*, vol. 132 (1-2) pp7-26

Rueff, Henri en Alain Viaro

2010 Palestinian Refugee Camps: From Shelter to Habitat. *Refugee survey quarterly*, vol. 28 (2-3) pp339-359

Sandvik, Kristin B

2012 Negotiating the Humanitarian Past: History, Memory and Unstable Cityscapes in Kampala, Uganda. *Refugee Survey Quarterly*, vol. 31 (1) pp108-122

Schepher-Hughes, Nancy

1995 The Primacy of the Ethical: Propositions for a Militant Anthropology. *Current Anthropology*, vol. 36 (3) pp409-440

Taylor, Charles

1985 *Human Agency and Language*. Philosophical papers 1. Hoofdstuk 4: Agency and the Self. Cambridge University press: New York

Werker, Eric

2007 Refugee Camp Economics. *Journal of refugee studies*, vol. 20 (3) pp 461-480

Zetter, Roger

2007 More Labels, Fewer Refugees: Remaking the Refugee Label in an Era of Globalization. *Journal of refugee studies*, vol. 20 (2) pp172-192